

Karen Agamirzoev

Venäjän ja Suomen rajan historiallisia kohtaloita 1900-luvulla



Karjalan Sivistysseura ry

e-kirja 2019

www.karjalansivistysseura.fi

Kääntänyt: Jevgeni Bogdanov

© Karen Agamirzoev, Karjalan Sivistysseura ry

Kannen kuva: Finna, SA-kuvat, Tapio Hiisivaara 1941

ISBN 978-952-7193-29-7

Venäjän ja Suomen rajan historiallisia kohtaloita 1900-luvulla

(historiallinen essee)

Julkaisussa esitetyt historian tulkinnat edustavat kirjoittajan näkemystä.

Kirjoittajasta

Karen Agamirzov syntyi Azerbaidžhanin Bakussa vuonna 1958. Hän valmistui Sevastopolissa sijaitsevan Nahimovin merisotakoulusta vuonna 1975. Vuosina 1980–1995 Agamirzov palveli Murmanskin alueella Polarnyin kaupungissa sijaitsevassa Venäjän Pohjoisen laivaston yksikössä. Sotilasarvoltaan hän on reservin komentajakapteeni. Hän on kouluttautunut sotilasalalle sekä myöhemmin hankkinut myös taloustieteen tutkinnon. Vuoteen 1995 asti Agamirzov asui Karjalan Kostamuksessa ja nykyään hän työskentelee Karjalan tasavallan tullissa. Virkanimikkeeltään hän on Venäjän valtionhallinnon ensimmäisen ryhmän neuvos. Hän on innostunut tutkimaan tullilaitoksen historiaa. Kirjailija. Kansainvälisen *Novyi Sovremennik* –kirjailijaliiton jäsen. Vuonna 2008 hänelle myönnettiin *Zolotoje pero Rossii* (Venäjän kultasulka) –kirjallisuuskilpailun ensimmäinen palkinto parhaasta esseestä.

Sisältö

Alkusanat

- Luku 1. Rajan vartiointijärjestelyt Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnassa.
- Luku 2. Laukkukaupan lähtökohtia, syitä, ominaispiirteitä ja tärkeimpiä reittejä Vienan Karjalassa
- Luku 3. Laukkukauppias vai salakauppias?
- Luku 4. Uusi raja, vanha naapuri
- Luku 5. Rauhanomaista eloa rajalla 1920- ja 1930-luvulla
- Luku 6. Kiertokauppiaiden (salakuljettajien) vastaiset toimenpiteet NL:n ja Suomen välisellä rajalla 1920- ja 1930-luvulla
- Luku 7. Lezhejevin veljekset tullimiehinä
- Luku 8. Latvajärven tulliaseman päällikkö E. Russi
- Luku 9. Neuvostoliiton vakoilutoimintaa: suuntana Suomussalmi
- Luku 10. Suomen sotilasvakoilutoimintaa: suuntana Venäjän Karjala
- Luku 11. Nykyisiä tutkimuksia Venäjän Kalevalan piirin ja Suomen Suomussalmen kunnan välisen rajan historiallisista kohtaloista talvisodassa v. 1939–40.
- Luku 12. Uhtuan 72. rajajoukko talvisodassa
- Luku 13. Suomussalmen väestön evakuointi KASNT:n Kalevalan piiriin
- Luku 14. Vienan Karjalan raja-alueiden väestön evakuointi
- Luku 15. 72. rajajoukko ennen Suurta Isänmaallista sotaa
- Luku 16. 72. rajajoukon miehistö Suuressa Isänmaallisessa Sodassa
- Luku 17. Vienan Karjalan väestön evakuointi v. 1944
- Luku 18. Syyskuussa 1944. Viimeinkin rauha ja jälleen venäläisiä Suomussalmella
- Luku 19. Rauhan raja. Ensimmäisiä sodanjälkeisiä vuosia
- Luku 20. Kohti tasapainoista rajaa 1960–1980 -luvuilla
- Luku 21. Valtioiden välisen toiminnan ja lähialueyhteistyön tiellä
- Luku 22. Venäjän ja Suomen rajalla 2000-luvulla: naapuruutta, yhteisymmärrystä, yhteistyötä ja tulevaisuuden näkymiä

Alkusanat

Sanonta *raja yhdistää, raja erottaa* kuvaa mitä täydellisimmin Venäjän ja Suomen rajan tilannetta yhtäältä Kalevalan maalaispiirin ja Kostamuksen kaupunkipiirin välillä ja toisaalta myös Suomussalmen kunnan ja Kainuun maakunnan välillä. Tämä rajan pätkä on vuosisatojen aikana kokenut kovia, sillä se on yksi vanhimpia valtionrajoja Euroopassa. Täyssinän rauha solmittiin Venäjän ja Ruotsin välillä vuonna 1595, ja raja asetettiin lopullisesti nykyiselle paikalleen. Rauhansopimus päätti 25 vuotta kestäneen verisen Pitkän vihan. Raja määräytyi ainutlaatuisten maantieteellisten olosuhteiden ja pitkäkestoisen idän ja lännen välisen kamppailualueen mukaan. Molempien kansojen kaukonäköiset päättäjät vetivät rajan luonnon luomaa vedenjakajaa pitkin.

Raja pysyi paikallaan ja sen pitävyys vahvistettiin Haminan rauhanneuvotteluissa vuonna 1809, jolloin Venäjään liitettiin koko nyky-Suomen alue. Rajasta tuli hallinto- ja tulliraja, ja sen ylittämiseksi molempiin suuntiin kysyttiin passia. Sen näkyväksi ilmiöksi 1800–1900 lukujen vaihteessa nousi eräs harvinaislaatuinen kaupankäynnin muoto, jota harjoittivat karjalaiset kulkukauppiat. Tämä suosituksi tullut kaupankäyntimuoto toimi samalla kulttuurien välisenä siltana. Myöhemmin ensimmäinen maailmansota, Venäjän yli pyyhkäisseet vallankumousmyrskyt, suomalaisten kansallismielisyys, rajan sulkeminen 1930-luvulla, talvisota ja Suuri Isänmaallinen sota tekivät rajasta eron ja vastakkainasettelun rajan. Sodan jälkeisinä vuosina puhjennut kylmä sota jäädetti sen epäluulon ilmapiirillään kovin pitkäksi aikaa.

Vasta 1990-luvulla suojakauden koittaessa Suomi ja Venäjä alkoivat liikkua kohti maiden kansojen odotuksia. Rajaelämän haasteiksi tulivat kansainvälinen yhteistyö, molemminpuoliset intressit, hyvän naapurisuuden ja taloudellisen vetovoiman tukeminen, tarve suojella rajaa kansojen rauhan sekä hyvinvoinnin hyväksi sekä yhdessä vastustaa 2000-luvulla nousseita uusia uhkia, kuten kansainvälistä terrorismia sekä ylikansallista huumekauppaa.

Luku 1. Rajan vartiointijärjestelyt Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnassa

Ennen vuoden 1917 vallankumousta Venäjän rajojen vartiointista vastasi rajavartiolaitoksen erillinen rajavartiosto. Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnassa Vienan Karjalan rajavartioston osastot sijaitsivat Vienan Kemissä, Sorokassa (nyk. *Belomorsk*) ja Sumposadissa. Pienemmissä kylissä, kuten Kieretissä ja Koutassa, toimivat rajavartiolaitoksen omat valvonta- ja tarkastusyksiköt.

Vienan meren rannikon sekä satamien varsinaisen vartiointitoiminnan lisäksi rajavartiostolle annettiin hoidettavaksi muitakin tehtäviä. Se valvoi sitä, ettei maahan saapuisi ei-toivottuja ulkomaalaisia, kuten aikaisemmin Venäjältä karkotettuja henkilöitä ja poliittisia siirtolaisia. Rajavartiosto esti myös erityisten nimilistojen perusteella rikollisten ja vallankumouksellisten laittoman poistumisen maasta ja paljasti sekä ehkäisi yhdessä tulliviranomaisten kanssa laittomia asekuljetuksia ja poliittisen kirjallisuuden tuomista Venäjälle. Rajavartioston joukot sekä paikalliset valvontayksiköt Vienan rannikolla valvoivat sitä, että tietyt kansalaiset noudattivat asumiskieltoa 100 virstan leveällä rajavyöhykkeellä. Laittoman salakuljetuksen vastaisessa toiminnassa erityisen merkittävää oli tiedustelutoiminta ja soluttautuminen. Osaamistaan vahvisti niin ikään Vienan Karjalan rajavartioston vastavakoiluosasto, joka toimi yhdessä tulliviranomaisten, poliisin ja santarmien kanssa ulkomaisia vakoilijoita vastaan.

Tullitarkastajat ja rajavartiosto toteuttivat yhteisiä rajan valvontaretkiä salakuljetusten torjumiseksi. Erityisen vilkasta toiminta oli vuosina 1915–1917, jolloin rakennettiin Aunuksen ja Murmanskin rataa. Tuolloin ulkomaiden tiedustelupyrkimykset painottuivat radan rakentamisen etenemiseen, rahoitukseen ja teknisiin tietoihin. Aunuksen ja Murmanskin radan rakentamisesta tulikin Karjalan sekä Luoteis-Venäjän kuvernementtien suurin taloudellinen saavutus. Venäjä sai suoran yhteyden Barentsinmereen ja Atlantin valtameren Kuolan jäätymättömien satamien kautta. Kuola ja Karjala saivat toimivat ja turvalliset yhteydet Keski-Venäjän kuvernementtien sekä keisarikunnan suurimpien poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen keskusten kanssa. Radalla oli valtava strateginen ja sotilaallinen merkitys, erityisesti ensimmäisen

maailmansodan yhteydessä. Myös Saksa, Itävalta, Ruotsi ja Japani olivat varsin kiinnostuneita radan rakentamisesta. Näiden maiden tiedustelupalvelut hyödynsivät sitä seikkaa, ettei Vienan Karjalan ja Suomen suuriruhtinaskunnan rajaa vartioitu rajavartio- eikä tullilaitoksen edellyttämällä tavalla. Sota ja suuri rakennustyömaa olivat merkittävästi muokanneet rajan yli kulkevia ihmis- ja tavaravirtoja, joilla turvattiin rataa rakentamassa olleiden työmiesten ja paikallisväestön elinoloja.

Juuri tällainen tilanne rajalla antaa hyvän edellytyksen väittää, että rajan pohjoispuolella, Vienan Karjalan alueella, elettiin omaa rauhallista ja vilkasta elämää. Uhtuan seuduilla oli vanhastaan kuljettu Suomen rajan yli suuntaan ja toiseen vuosisataisia polkuja ja vesireittejä pitkin. Nyt rajan yli Suomesta Arkangelin kuvernementin Vienan Kemiin sekä koko rakennettavan rautatien alueelle alkoi virrata suomalaisia tuotteita myyviä karjalaisia laukkukauppiaita sekä suomalaisia ja ruotsalaisia kaupustelijoita. Myös norjalaisia ja suomalaisia työmiehiä suuntasi kohti Vienan Kemiä ja Sorokkaa tarkoituksenaan työllistyä rautatien työmaille. Rajan yli Kemin kihlakuntaan saapui myös ulkomaisia vakoilijoita, jotka esiintyivät kauppiaina tai vierastyöläisinä, sekä poliittisin perustein karkotettuja erilaisia vallankumouksellisia, jotka kuljettivat rajan yli kiellettyä vallankumousaiheista kirjallisuutta.

Vuonna 1915 eräässä rajavartioston komentajalle Vienan rajavartiostojaoston toimesta laaditussa raportissa ilmoitettiin, että tiedustelutoiminnan ansiosta oli onnistuttu pidättämään iso erä salakuljetettua vallankumousaiheista kirjallisuutta, joukossa muutamia V. I. Leninin artikkeleita, aikakauslehtiä (kuten *Zarja*, *Iskra*, *Vpered*, *Sotsial-demokrat*) sekä 11281 kappaletta lentolehtisiä.

Aina 1500-luvulta lähtien Venäjän rajat näillä alueilla olivat pysyneet muuttumattomina. Rajoista sovittiin Täyssinän rauhassa Ruotsin kanssa vuonna 1595, ja myöhemmin raja vahvistui vuonna 1809 Haminan rauhan myötä, jolloin siitä tuli sisäinen raja Suomen suuriruhtinaskunnan kanssa. Rauhan rajan murtuminen 1900-luvulla aiheutti rajan läheisyydessä asuvalle väestölle mittaamattomia kärsimyksiä. Rajakivet ovat siten olleet niin rauhallisen elämän kuin sodan myllerrysten hiljaisia silminnäkijöitä. Rajalla vuosisatojen ajan vallinnut

rauha tuki niinkin merkillistä karjalaista elinkeinoa kuin laukkukauppaa. Seuraavaksi otamme lyhyen katsauksen karjalaisen laukkukaupan historiaan.

Luku 2. Laukkukaupan lähtökohtia, syitä, ominaispiirteitä ja tärkeimpiä reittejä Vienan Karjalassa

Arkangelin kuvernementin Kemin kihlakunnan maatalous oli pääosin maanviljelyä ja karjanhoitoa, jotka eivät olleet erityisen kannattavia. Siitä johtuen paikalliset turvautuivat kaupantekoon. Laukku selässään kulkeva kauppias toimitti tavaraa jokapäiväiseen elämään Suomen, ja toisinaan jopa Ruotsin, syrjäkylille saakka.. Paluumatkalle lähdetessä hankittiin sellaisia tavaroita, joita ei ollut Vienassa saatavilla. Rahaa liikeni myös viljan ja jauhojen ostamiseen. Varakkaat vienalaiset talonpojat olivat tuttu näky Kajaanin, Tornion sekä Kuopion markkinoilla.

Vuosisatojen ajan vienankarjalaisten kaupankäynnin muoto oli kulkukauppa, josta myöhemmin kehittyikin laukkukauppa. Se tarjosi talonpojille tienestiä erityisesti talvisaikaan. Ilmiönä kiertokauppa vastasi karjalaisten perimmäistä luonnetta, eikä sitä voida tarkastella erillään historiallisista tapahtumista, arjesta, perinteistä ja tapakulttuurista. Laukkureina kulki kauppiaita, nahkureita, käsityöläisiä, räätäleitä, seppiä, tynnyrin- ja lukontekijöitä, kulta- ja puuseppiä sekä soitinrakentajia. Suomessa kulkukauppiat levittivät väestön keskuuteen esimerkiksi erilaisia kankaita, humalaa, suolaa ja muita tuotteita.

Niinkin varhain kuin 1500- ja 1600-luvulla vienankarjalaisten kulkukauppiaiden harjoittamaa kaupankäyntiä Suomen ja Ruotsin puolella saatettiin luonnehtia laittomaksi. Vuonna 1561 Ruotsin kuningas Eerik XIV kielsi Venäjän puolelta saapuvilta kauppiailta vapaan kulkemisen Pohjois-Suomessa, koska virkavallan mielestä he veivät Suomesta mukanaan kaikki turkikset. Epäonnistuessaan kiellossa kruunu yritti rajoittaa kulkukauppiaiden toimintaa osoittamalla kauppiaille luvalliset markkinapaikat. Vuonna 1610 rajoitus koski Oulua, vuonna 1621 Torniota ja vuonna 1651 Kajaania. Kuitenkin yritteliäät vienankarjalaiset onnistuivat kiertämään kaikki tulli- ja rajavartiopaikat. Ja olivathan kaupitsijat enimmäkseen toivottua väkeä: heidät otettiin mielellään vastaan eikä heitä luovutettu virkavallalle.

Toisin kuin myöhempi venäläinen lainsäädäntö, ruotsalainen lainsäätaja suhtautui maakauppaan karsaasti. Kauppaa pyrittiin kieltämään järjestelmällisesti, ja vuonna 1734 annetussa asetuksessa se määriteltiin kielletyksi. Talonpojilta kiellettiin myytäväksi tarkoitettujen kulkukauppiaan tavaroiden säilytys kotona, sekä niiden kuljetus kylästä toiseen. Myynnistä kiinniotettu kauppiaas tuomittiin petkuttajaksi, jolloin hänelle langetettiin sakko ja hänen tavaransa takavarikoitiin. Kaksi kolmasosaa takavarikoiduista tavaroista kirjattiin valtiolle ja kolmasosa lähimpänä sijaitsevalle köyhäntalolle.

Kuitenkin tuolloin ja kahden seuraavankin vuosisadan aikana rajan pääsi ylittämään suuntaan ja toiseen suhteellisen vapaasti, ja siten kruunun pyrkimykset rajoittaa tai hallita liikkumista vesittyivät pahasti. Samoin kävi Suomen siirryttyä Venäjälle, jolloin viranomaiset ryhtyivät rajoittamaan kulkukauppaa. Rajoituksilla pyrittiin estämään muun muassa arvokkaiden turkisten viemistä Suomesta.

Vienankarjalaisille kulkukauppa oli vuosisatojen ajan elinkeino. Ajan mittaan heille kehittyi toimintatapoja, kirjoittamattomia sääntöjä sekä rajan yli kulkevia reittejä. Pokrovan¹ jälkeen, kun kaikki välttämättömät työt saatiin tehdyiksi, *mieronpuolinkaksi* kutsuttu viesti alkoi kiiriä talosta taloon, syrjämäkistä toiseen, ja lopulta kylästä eteenpäin. Viestin saatuaan talojen isännät kokoontuivat yhdessä vanhimpien poikiensa kanssa etukäteen sovittuihin paikkoihin. Sellainen oli jokaisella kylällä ja pitäjällä oma. Kiertokauppiat muodostivat myös omia liittoja.

Laukkukauppiat jakoivat Suomen alueen eräänlaisiin myyntipiireihin. Kauppiat suuntasivat retkensä niille paikkakunnille, mitkä sijaittivat lähinnä omaa asuinpaikkaa ja hyödynsivät omia vuosisatoja vanhoja metsäpolkuja ja vesireittejä. Uhtuan ja Vuokkiniemen kauppiaille oli osuuskuntamuotoinen liitto latvajärveläisten, kivijärveläisten, venejärveläisten ja lonkkalaisten kanssa. He kävivät kauppaa aina samoissa kyläkunnissa Kainuussa ja Suomussalmen alueella. Joskus alkuvaiheessa joukkoon saattoi liittyä myös kauppiaita Jyskyjärveltä ja Pistajärveltä, mutta jatkossa he suuntasivat kauemmas pohjoiseen.

¹ Pokrova, eli Jumalan äidin Neitsyt Marian suojelelusjuhla ortodoksisessa kirkossa.

Kun Suomi liitettiin osaksi Venäjää, asiat muuttuivat myös Suomen ja Venäjän rajalla. 26. helmikuuta vuonna 1808 keisari Aleksanteri I:sen antaman asetuksen mukaan vanhalta rajalta tulisi poistaa kaikki tullipaikat. 12. huhtikuuta vuonna 1808 allekirjoitettiin myös asetus rajatarkastusten lopettamisesta Venäjän ja Ruotsin Suomen vanhalla rajalla sekä tavaroiden tullittomasta tuonnista Venäjään liitettyjen Ruotsin entisiltä alueilta. Näiden muutosten ansiosta englantilaisia ja ruotsalaisia tavaroita alkoi virrata Suomen kautta hallitsemattomasti Venäjän Karjalaan.

1800-luvun alussa ei ollut lainkaan esteitä perinteisen kiertokaupan harjoittamiselle, joten viranomaisten vaatimus tuoda tavaroita kaukana etelässä sijaitsevan Viipurin tullin kautta jäi vain paperille, eivätkä Suomen tai Venäjän tullivirkailijat yrittäneet estää kaupantekoa sen kummemmin. Tilanne sai kauppiaat vain lisäämään kiertokaupan volyymeja ja kuljettamaan tavaroita muitta mutkitta pitkin vanhastaan tuttuja metsäpolkuja ja vesireittejä.

Hieman myöhemmin Suomen läänien maaherrat alkoivat lähettää keskushallinnolle valituskirjelmia kulkukauppiaiden toiminnasta. Vuonna 1820 keisari Aleksanteri I asetuksellaan kielsi Arkangelin ja Aunuksen kuvernementtien kulkukauppiailta oikeuden harjoittaa kauppatoimintaa Suomen puolella. Kaikki Suomen puolella olleet kiertokauppiat velvoitettiin poistumaan välittömästi suuriruhtinaskunnan alueelta tavaroiden takavarikoinnin uhalla. Asetukset tekivät tilanteesta siten kestäättömän. Lopullisen ratkaisun tilanteeseen teki 23. tammikuuta vuonna 1824 annettu asetus, jolla kiellettiin kaikkinaisen Suomen ja Venäjän välisen rajan ylittäminen virallisten tulli- ja rajanylityspaikkojen ulkopuolelta. Viranomaiset oikeutettiin takavarikoimaan pidätetyiltä kuljetettavat tavarat.

Näistä edesottamuksista huolimatta sadat vienankarjalaiset kauppiat jatkoivat tuttua kulkemistaan Suomen kunnissa. Erityisen turvalliseksi he kokivat olonsa markkinoilla, huolimatta keskushallinnon toimesta 12. kesäkuuta vuonna 1830 säädetyistä kiellosta harjoittaa kauppaa ilman passia.

Myös Suomen viranomaiset yrittivät nujertaa hankalaksi perinteeksi näkemänsä vienankarjalaisten kulkukauppiaiden toiminnan maakunnissa. Vuoden 1839 laki

mahdollisesti sen, että kaikki tullipaikoissa pidätetyt tavarat takavarikoitiin ja huutokaupattiin. Myynnistä saatu voitto jaettiin niin, että yksi kolmasosa saadusta voitosta tilitettiin valtiolle ja kaksi kolmasosaa jäi tullille.

Erityisen menestyneitä kaupanteossa 1800-luvun loppupuoliskolla olivat Vienan Kemien ja Poentsan kihlakunnista lähtöisin oleva väki. Vuonna 1865 pelkästään Vienan Kemistä harjoitti kiertokauppaa noin 650 henkilöä ja vuonna 1877 laukunkantajien määrä nousi peräti 1280 henkilöön. Vuonna 1893 Suomen puolella kävi 1139 kiertävää kauppiasta Vienan Kemistä.

Muutama seikka tuki laitonta kaupankäyntiä Suomesta Vienan Karjalaan. Oululainen lehtimies A. V. Ervasti teki vuoden 1879 kesällä retken Vienan Karjalaan. Omassa matkakertomuksessaan hän esitti, että ketun turkisten kauppaaminen oli heikoilla jäillä. Turkiksia sai kuljettaa vain Pietarin kautta, ja tiedot toimitetuista tavaroista piti ilmoittaa senaatille vuotta aiemmin tuonnin kasvun toteamiseksi ja mahdollisen tullimaksun määräämiseksi. Kymmenen kappaleen erän sai tuoda Venäjälle tullitta, mutta isommasta määrästä turkiksia joutui maksamaan tullimaksuja. Näiden lakien tiukkuus pakotti vienalaisia kuljettamaan turkiksia Suomesta Karjalaan rajan yli nopeasti ja kenenkään huomaamatta. Vaaroina olivat vain Suomen poliisin toiminta sekä Karjalan tullin tarkastukset – molemmat saattoivat takavarikoida tavarat, mikäli ne todettiin laittomiksi.

Arvioiden mukaan laukkukauppiaiden toiminta ei voinut olla kovin tuottoisaa, koska voitto ei ollut taattua. Toiminta oli luvatonta, ja kauppiaita uhkasivat kiinnijääminen ja tavaroiden takavarikointi. Tämän vuoksi he kulkivat enimmäkseen syrjäseuduilla, jossa elämä oli köyhää. Ainainen vaara tavaroiden takavarikosta pakotti heitä pitämään hinnat korkeina, vaikka toisinaan takavarikon uhatessa he saattoivatkin myydä tavaransa polkuhintaan.

Tunnettu venäläinen kotiseutututkija ja opettaja I. V. Olenov kirjoitti 1900-luvun alussa näin: *"Maaliskuun 31. päivänä vuonna 1879 kiertokaupan harjoittaminen Suomessa kiellettiin lailla. Ensi alkuun kauppiaita vainottiin Suomen viranomaisten taholta, mutta koko ilmiötä suomalaiset eivät ole kuitenkaan onnistuneet repimään juurineen. Kylien väestö suhtautuu kauppiaisiin myötämielisesti ja ystävällisesti,*

koska kyläkuntia on harvakseltaan ja ne sijaitsevat kaukana toisistaan, eikä kaikkialla suinkaan ole omia kauppiaita. Heiltä saa myös merkillisen halvemmalla tavaraa kuin omilta kauppiailta. Myöhemmin kiertokauppioiden vainoaminen väheni, mikä johti sen kukoistukseen Suomessa. Tätä nykyä se on eräs välttämätön ansiohaara vienankarjalaisille.”

Harvoille kiertokauppiaille toiminta oli taloudellisesti kannattavaa. Koko kauppa pysyi muutaman suurkauppiiaan käsissä. Varakkaat kauppiat – Andronov, Mitrofanov, Tihonov, Sofronov – eivät käyneet kauppamatkoilla, vaan toimivat kulkukauppioiden varustajina. He asettuivat myös maakauppiiksi, antoivat kauppatavaraa velaksi köyhille talonpojille ja lainasivat rahoja vasta-alkajille korkoa vastaan. Heillä oli useita kauppoja eri puolilla suuruutinaskuntaa, ja heidän jälkeläisiään on edelleen elossa. Näin syntyi esimerkiksi Tammisia (Repolan Mavrojev), Alankoja (Uhtuan Afanasjeviet), Melenttejä (Kontokin Melentjevit), Saareja (Uhtuan Remshujevit), Remsuja (Vuokkiniemen Remsujevit). Rikkaasta talollisesta Dmitrei Mitrofanovista tulikin suuren kauppamiessuvun perustaja.

Eniten kiertokauppaa harjoitti rajaseutujen väki. Petroskoilainen tutkija A. Kallio on Arkangelin kuvernementin vuoden 1907 tilastoista laatinut seuraavan taulukon:

nro	Volosti	Kiertokauppioiden määrä	Voitto, yht. rpl	Keskiarvo
1.	Tunkua	30	900	30
2.	Jyskyjärvi	75	7.500	100
3.	Paanajärvi	19	2.850	150
4.	Kontokki	300	12.000	40
5.	Vuokkiniemi	544	108.800	200
6.	Uhtua	317	31.700	100
7	Pistojärvi	45	1575	35
8	Kiestinki	200	16.000	80
9.	Oulanka	12	960	80
10.	Yhteensä	1542	182.285	118,2

Taulukko 1: Vienankarjalaisten kulkukauppa Suomessa vuonna 1907

Seuraavaksi A. Kallion tekemä havainto vienankarjalaisten harjoittamasta kulkukaupasta:

1800-luvun lopulle tultaessa kiertävä kaupankäynti alkoi hiipua. Laukkukauppiaita ei tarvittu Suomessa, mutta sen sijaan laukkukauppiat tarvitsivat Suomea. Suomen rajaseuduille perustettiin useita pikkumyymälöitä, joista monet avattiin kiertokauppioiden toimesta. Karjalaisten laukkukauppioiden tulot alkoivat vähetä myös uusien kauppioiden tullessa. Tämä aiheutti myös luottamuksen murenemisen, koska uudet kauppiat eivät aina maksaneet ottamiaan lainoja takaisin. Kilpailun kiristymiseen vaikutti myös se, että Suomen puolella oikeus harjoittaa kiertokauppaa myönnettiin syntyperäisille suomalaisille. Tämän myötä on selvää, etteivät Suomen tukkukauppiat ja myyjät huolineet palvelukseensa yhtä paljon kuin aikaisemmin Venäjältä tulevia kauppiaita, jotka harjoittivat tointaan ilman lupaa, noudattamatta hyviä käytäntöjä ja kaiken lisäksi viemällä paikallisilta pohjan heidän lailliselta elinkeinoltaan.

Silloiset Venäjän ja Suomen tullilainsäädäntöjen eroavuudet johtivat jatkuvaan kauppataaseen alijäämään. Suomessa otettiin käyttöön oma rahayksikkö vuonna 1860, joka sidottiin vuonna 1865 hopeakantaan. Tämän johdosta keisarikunnan keskuspankki joutui painamaan lisää ruplia markan ja ruplan kurssin välisen eron korjaamiseksi. Venäjän valtion budjettia koetellut jatkuva valuuttavaje johti vuoden 1877 asetukseen, jonka mukaan Suomesta tuotujen tavaroiden tullimaksut tulisi suorittaa kultavaluutassa. Vuonna 1878 Suomen markka sidottiin kultakantaan, jolloin sen arvo oli yhtenevä Ranskan frangin kanssa.

Vuonna 1897 astui voimaan uusi tullausjärjestelmä. Tämän myötä esimerkiksi sikuri, kynttilät, nahka ja nahkatuotteet, jotka aiemmin kuljetettiin Suomesta Venäjälle tullitta, joutuivat polkumyynti- ja tasoitustullin alaisiksi. Kaikki nämä tullilainsäädännön muutokset olivat omiaan lisäämään räjähdysmäisesti tavaroiden laitonta kuljettamista rajan yli: erityisesti niiden, jotka olivat vanhastaan olleet kulkukauppioiden perinteisiä myyntinimikkeitä. Petroskoilainen professori Leo Suni on havainnut, että monikertaiseksi kasvanut tekstiilituotteiden vienti Suomesta emomaahan ja puolestaan kutomakoneiden, laitteiden ja raaka-aineiden vienti Venäjältä suuriruhtinaskunnan alueelle johtivat siihen, että Suomen

tekstiiliteollisuus pystyi kilpailemaan tehokkaasti pitkin 1800-luvun loppupuoliskoa venäläisten tehtaiden koreiden kankaiden kanssa.

Suomen tullilainsäädäntö 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oikeutti autonomisen Suomen asettamaan tullipaikkoja pitkin Suomen ja Venäjän hallinnollista rajaa. Niillä pyrittiin tukemaan tavaroiden tuontia Venäjälle ja samalla vastustamaan kiertokauppatoimintaa Aunuksen kuvernementista Suomen suuntaan. Tullipääalliköt johtivat Suomen itäisellä maarajalla Viipurin läänissä toimineita tullipaikkoja. Vienan Karjalassa ei ollut minkäänlaisia tulliasemia, vaikka niitä oli esimerkiksi Leppäniemellä (vuosina 1869–1935), Käsänälässä (1900–1925), Kurkijoella (1891–1908), Virtelässä (1859–1935), Kaitajärvellä (1902–1914) ja Orusjärvellä (1911–1914). Karjalaiset laukunkantajat käyttivät tilannetta hyväkseen. Vielä 1900-luvun alussa perinteisiä kiertokaupan reittejä Vienasta Suomeen oli muutamia.

- pohjoisin ja harvemmin käytetty reitti kulki Kuusamon pohjoispuolelta Kantalahdelta Tenojokea pitkin Salmelle ja sieltä Kemijoen yläjuoksuille.
- Suosituin reitti oli polku, joka kulki Uhtualta Vuokkiniemen pogostalle ja edelleen Tsenaan ja Akonlahteen, mistä jatkettiin jalan Kivijärvelle ja sieltä Suomen puoleisiin Hyrynsalmeen tai Viijankijärvelle, jotka olivat muutaman kilometrin päässä rajasta.
- Paanajärveltä suunnattiin Suomussalmelle kahta reittiä pitkin: Uhtuan, Vuonnisen ja Lonkan kautta tai uhtualaisten kulkukauppiaiden kanssa Uhtuan, Vuokkiniemen, Latvajärven ja Vasonvaaran kautta Suomeen.
- Jyskyjärveltä mentiin Vuokkiniemelle ja edelleen Kivijärven suuntaan, mistä jalan Vasonvaaralle, sitten Raatejärville ja viimein Suomussalmelle.
- Hyrystä mentiin vesireittiä, joka kulki Vuokkijärven, Vuokkijoen, Hyrynjärven, Ristijärven, Iijärven, Kiehimänjoen, Oulujärven, Vaalan ja Oulun kautta.
- Vienan Kemistä alkoi mutkikas reitti länteen: ensin Kemijokea uitiin Paanajärvelle, sieltä Jyskyjärville, Kuittijärvelle, Pistojoelle, Pistojärville ja sieltä jatkettiin pitkin uhtualaisten laukunkantajien reittiä Kuusamoon.
- Etelässä mentiin Jyskyjärveltä Tsirkka-Kemijoelle, sieltä Nuokkijärvelle, Kiimasjärville ja Kivijoelle.

- Ensin Kiihtehenjärvelle. Rajalle suunnattiin joko Akonlahden ja Lentiiran, tai Miinoan kautta, sitten tavaroita raahattiin neljännes virstaa nykyisen rajan yli Maaselälle, josta avautui reitti Kalliojärvelle.
- Kiteenjärveltä oli matkaa Lentiiran kaukaisimpaan päähän neljännes virstaa. Sieltä suunnattiin Saunajärvelle ja Lentiiraan tai Kalliojärveltä Kuhmoon, josta jatkettiin Sotkamo-Oulujärvi-Kajaani -tielle, ja laskettiin Oulujokea pitkin Ouluun ja Kiihtehenjärveen.

3. Laukkukauppias vai salakauppias?

Kun tarkastelee Karjalan tulliviranomaisten salakuljetusjuttujen käsittelyä 1800-luvun lopulta aina myrskyisän vuoden 1917 tapahtumiin saakka, niin saa jonkinasteisen käsityksen Vienan rajaseudun menoista. Tarkasteluni perustuu A. Kallion tutkimukseen *Karjalaisen laukkukauppa laittomana kauppatoimintana*, jonka hän kirjoitti vuonna 1991 Petroskoin valtionyliopistossa historian tiedekunnassa. Myöhemmin A. Kallio työskenteli Karjalan tullissa ja nyt hän asuu pysyvästi Suomessa. Tutkimusaineistona hän käytti salakuljetusjuttuja, jotka säilytetään Karjalan tasavallan Kansallisessa arkistossa. Aineisto liittyy Sorokan, Kemin, Kieretin ja Suman rajavartioasemien toimintaan.

A. Kallio on käynyt läpi 89 juttua yllä mainittujen vuosikymmenten ajalta ja nostanut esille niitä yhdistävät tekijät. Ne ovat:

- Toiminta oli kausiluonteista, eli liikkeelle lähdettiin navigointikausien väliseen aikaan.
- Puuttuu mainintoja kiinnitoista ja pidätyksistä rajalta tai rajan tuntumasta, kun rajalla ei ollut tulliviranomaisia.
- Kaikki kiinniotot suoritettiin Vienanmeren rannikolla tai sen lähiseuduilla, eli raja-asemien välittömässä läheisyydessä.
- Useimmiten tulliviranomaiset saivat kiinni vain tavaran viimeisimmän omistajan, eivät varsinaisia salakuljettajia. Kaikki viittasi kuitenkin siihen, että tuotteet olisi siirretty vartioimattoman rajan pätkän yli Kivijärveltä pohjoisempaan aina Tovajärvelle asti. Peräti 67 prosenttia tapauksista

tapahtui Vienan, Kemin, Uhtuan ja Vuokkiniemen volosteissa sekä Suomussalmella.

- Salakauppatoiminnan paljastaminen ei ollut järjestelmällistä. Pidätykset suoritettiin satunnaispoiminnalla tai saapuneesta vihjeestä.
- Kirjattujen salakuljetusten määrä ei ollut suurta, mutta toisaalta kyseessä olivat vain todetut tapaukset, eli jäävuoren huippu.
- Salakuljetusta harjoitettiin monella eri tavalla: esimerkiksi ryhmämatkatavarassa kuljettamalla, tilaustuontina, laittomana vienti- ja tuontitoimintana tai väärentämällä tavara joko suomalaiseksi tai venäläiseksi alkuperältään.

On vaikea antaa minkäänlaisia arvioita siitä, missä määrin Vienan Karjalassa harjoitettiin laitonta kauppatoimintaa 1800-luvun loppupuoliskolta aina vuoteen 1917 saakka. Eritoten, kun tiedetään kuinka taitavasti kulkukauppiat osasivat hyödyntää vuosisataisia reittejä, salakaupan todellista määrää ei voida edes arvioida pitävästi. Useat pidätykset suoritettiin paikallisten antamasta vihjeestä ja ilmeisesti vasta tullimiesten saavuttua paikkakunnalle. Sorokan tulliaseman arkistoaineistoissa on kansioita, joissa kerrotaan, että pidätyksissä takavarikoitiin laitonta tavaraa, kuten ulkomaisia niin sanottuja *"ruotsalaisia tulitikkuja"*. Toimenpide suoritettiin paikallisten talonpoikien antaman vihjeen perusteella. Tässä muutama esimerkki:

- 28. marraskuuta vuonna 1911 viranomaiset alkoivat tutkia Sorokan volostin Shizhma-kylän kahden asukkaan tekemisiä, josta olivat saaneet vihjeen: Pelageja Jemeljanintytär Anikijevalta löydettiin kangaspakkoja, joiden yhteishinta oli 472 ruplaa ja 20 kopeekkaa, ja Vasili Antoninpoika Kirikovilta löydettiin täysi laatikollinen tulitikkuja, runsaasti pumpulia sekä loimi yhteishintaan 5 ruplaa 93 kopeekkaa. Molemmat kertoivat, että he olivat ostaneet nämä kauppatavarat kylässä vierailleelta kulkukauppialta.
- 5. huhtikuuta vuonna 1914 alettiin tutkia kahden Suhoje-kylän asukkaat tapausta vihjeen perusteella: Vasili Andreinpoika Smaginin kyläkaupasta löydettiin 45 pakettia ja 2 rasiaa laittomilta näyttäviä tulitikkuja ja Anikei Feodorinpoika Bahireviltä 7 pakettia ja 4 rasiaa tulitikkuja. Molemmat

kertoivat ostaneensa tuotteet kylässä vierailleelta tuntemattomalta karjalaiselta kulkumyyjältä.

- 28. tammikuuta vuonna 1915 alettiin tutkia Suikun volostin Suikun kylän asukkaiden tapausta vihjeen perusteella, jonka myötä kyläkaupan pitäjältä *Amosovilta* otettiin haltuun 100 tulitikkurasiaa ja saman kylän toiselta Tshirakin-nimiseltä kauppiaalta takavarikoitiin 200 tulitikkurasiaa.

Erityisen mielenkiintoiselta näyttää Sorokan tulliaseman päällikön raportti Arkangelin tullihallinnon johtajalle, jossa hän kertoo salakuljetusten tilanteesta sekä tarpeesta perustaa tullitoimipaikka Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan rajalle.

№233

Salassa pidettävä

25. toukokuuta

hra Arkangelin tullihallinnon johtajalle

Koskien laittomia elinkeinoja rajalla

Ottaen huomioon kuluvan vuoden 31. päivänä maaliskuuta annettu ja 11. toukokuuta rajapaikalle saapunut käsky, minulla on suuri kunnia ilmoittaa Teidän korkeudellenne, jotta pitäessäni silmällä varsin läheltä minun vuonna 1893 alkaneen palvelukseni aikana näillä seuduilla, tarkemmin Kieretissä, Vienan Kemissä ja Sorokassa, tapahtuvaa kaupankäyntiä, saatan melko isolla varmuudella kertoa, että vaikka ulkomaisten tavaroiden toimittaminen ei useimmissa tapauksissa muodosta varsinaista elinkeinoa, mutta kuitenkin pomorien rannan ja Vienan asukkaat hankkivat suuria määriä ulkomaisia – ja erityisesti suomalaisia – tavaroita omaan käyttöönsä kantamatta niistä tulleja. Varsinaiset salakuljetukset suoritetaan Suomesta Vienan kautta --- Suomesta tuodaan: viinaa, tulitikkuja, suolaa, kahvia, villatuotteita, käsityökaluja, valjaita ja rekiä, maataloudessa ja maanviljelyssä käytettäviä välineitä.

Monet vienankarjalaiset ovat ryhtyneet Suomessa ja Vienan Karjalassa maakauppiiksi ja tekevät laajaa kauppaa Suomen ja Karjalan välillä. Johtuen siitä, että suuret keskuksat, kuten Kieretti, Kemi ja Sorokka, ovat kaukana, yhteydenpito erityisesti kesällä on hankalaa sekä hinnat ovat korkeita, täten Vienan asukkailla on käytössä ainoastaan suomalaisia tuotteita, joista osa toimitetaan syksyllä myös

pomorien asuttamille alueille. Arkangelista pomorien rannikon kautta Vianaan viedään yksinomaan jauhoja sekä vähäisiä määriä ruokatarvikkeita ---, kaiken muun vienalaiset hankkivat Suomesta. --- Pomorjessahan on tulliviranomaisia, eikä salakuljetettavaa ole maakaupoissa myytävänä, joten alueen asukkaat hankkivat niitä vain omaan käyttöönsä, eli Norjasta ja Muurmannin rannikolta sekä Suomesta talvisaikaan vienalaisilta, jotka tavaroineen saapuvat harvemmin sinne, missä tapahtuu tulli- tai rajatarkastusta, ja huhujen mukaan varastoivat kauppatavaransa lähikylissä ja sittemmin itse ostajat ja tilaajat käyvät hakemassa niitä välttämällä suorita reittejä. Näitä tavaroita kaupustellaan eteenpäin salassa.

Paikalliset poliisit eivät tee mitään heidän pidättämiseksi, pitäen asiaa toisarvoisena ja virkatehtäviin kuulumattomana, mutta eiväthän urjadniekkojen rahkeet riitä, jos koko Viena ostaa laittomia tuotteita Suomesta.

Kuten Teidän Korkeutenne tiedätte, tähän asti salakauppiaita on pidätetty vihjeistä, joita voisi olla täälläkin runsaammin sikäli kun rahat maksettaisiin vielä ennen tavaroiden pidättämistä, sillä tavallinen työmies uskoo heikosti palkkioihin tavaroiden haltuunotosta ja hänet on vaikeata saada uskomaan tuohon. Ellei nyt salakaupan lopulliseksi kytkemiseksi, niin sen vähentämiseksi tulisi Suomen rajalle perustaa tulli- tai ainakin rajatarkastusasemia, josta käsin viranomaiset tai upseerit saisivat kiertää raja-alueita.”

Tarkasteltujen salakuljetusten pidätysjuttujen perusteella voinee olettaa, että itse tulli- ja rajamuodollisuuksien rikkojat antoivat toisistaan viranomaisille vihjeitä. Todellisempi syy lienee vienankarjalaisen yhteisön eriarvoistuminen sekä talonpoikaiston heterogenisoituminen 1910-luvun puolivälissä. Siinä missä talonpoikien enemmistön elintaso laski merkittävästi, myyntiliikkeiden omistajat ja laukkukauppiaat pärjäsivät hyvin ja antoivat lainaksi viljaa, rehua sekä rahaa korkoja tai tulevaa satoa vastaan.

Tulliarkistoaineiston tarkastelu salakuljetusjuttujen osalta tarjoaa värikkään kuvan sen ajan menosta, arjesta, kaupan tilasta sekä tulliviranomaisten toimesta Karjalassa. Jutut kertovat, kuinka pidätykset hoidettiin, kuinka pidätettyjä kuultiin ja mitä saatiin takavarikkoon. Nämä sekä muut seikat antavat läpileikkauksen

yhteiskunnan taloudellisesta ja historiallisesta tilasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Kuitenkaan 66,3 prosentissa tapauksista salakuljettajia ei saatu kiinni:

- 26. maaliskuuta vuonna 1911 Tunkuan talonpoika Trofim Ivaninpoika Jemeljanov, jolta vihjeestä löydettiin laatikollinen tulitikkuja sekä yksi naula puuta ja 13 naulaa pumpulia, ei pystynyt vakuuttavasti osoittamaan, että nämä tavarat olisivat kyläläisten hänelle säilöön jätettyä omaisuutta, jonka he olivat luonnollisesti kieltäneet.
- 24. maaliskuuta vuonna 1913 Ohvonanniemen Nastasja Antipinalta takavarikoitiin nykymitoissa laskettuna kuusi metriä ja 35 senttimetriä paperikangasta. Antipina väitti, että hän oli saanut kangasta saman kylän asukkaalta Vasilisa Roppijvalta. Asianomainen tietysti kielsi tapahtuneen.

Osassa salakuljetusjuttuja (7,98%) tutkinta päättyi oikeiden tekijöiden paljastamiseen, mistä voi kiittää tullimiehiä. Tutkija A. Kallio esittää niistä muutamia:

- 28. tammikuuta vuonna 1897 Sorokassa jäi kiinni Jyskyjärven volostin Piismalahden talonpoika Feoktist Afanasinpoika Petrov myymästä tulitikkulaatikkoa sekä neljää talikkoa. Tutkinnassa hän esitti, että oli ostanut nuo tavarat Suomesta Kuopion markkinoilta.
- 29. joulukuuta vuonna 1898 pidätettiin Suikun markkinoille tullut rekikuljetus, josta löytyi Vienan Kemin pikkuporvari Ivan Fedorinpoika Vodohleboville kuuluvia ketun- ja ahmannahkoja, 59 pellavalankakerää sekä yhdeksän paitaa. Hänelle annettiin sakkoa 151 ruplaa ja 47 kopeekkaa.
- 13. huhtikuuta vuonna 1908 Usmanan talonpoika Grigogi Stepaninpoika Vasiljeviltä takavarikoitiin hänen Suomesta hankkimansa paita, lapio, kaksipiippuinen haulikko, housut, kangasta ja panoksia.
- 14. helmikuuta vuonna 1908 Nikolai Alekseinpoika Timofejeviltä sekä tavarantalon omistajalta luusalmelaiselta Vasili Petrinpoika Kalininilta takavarikoitiin kolme kääröä, joista löytyi kangasta, pukuja, liinoja, alusvaatetta, panoksia ja suksipari.
- 27. helmikuuta vuonna 1909 Letnekonetskajan volostin Matavaaran Pavel Mihailinpoika Gopkinilta otettiin takavarikkoon hänen Suomesta tuomansa tavarat, jotka oli tarkoitus myydä edelleen Suikun markkinoilla.

- 14. maaliskuuta vuonna 1909 Kemin kihlakunnan Pistojärven volostin Malviaisten Jegor Fedorov pidätettiin Kieretistä tulitikkuja kauppaamasta. Hän oli hankkinut useita laatikoita tulitikkuja Oulusta.
- 7. maaliskuuta vuonna 1910 Vienan Kemissä 274 virstan päässä Suomen rajalta pidätettiin Vuokkiniemen volostin Uskelan asukas Petr Jegorinpoika Mäkeläjev sekä hänen mukanaan olleet tilaustavarat.
- 17. maaliskuuta vuonna 1911 Kemissä saatiin kiinni Kemin kihlakunnan Kuikkavaaran talonpoika Matvei Jakovinpoika Dregujev, joka oli tuonut myytäväksi 18 paperikangaspalaa, 38 naulaa viljaa, laatikollisen tulitikkuja sekä huopahattuja.
- 1. joulukuuta vuonna 1911 Jyväskylän talonpojalta onnistuneen väijytyksen avulla viranomaiset takavarikoivat arvokkaan lastin, joka koostui 12 erilaisesta tavaranimikkeestä.
- 21. helmikuuta vuonna 1912 Tunkuan volostin Kevättämäjärven asukkaan Grigori Trofiminpoika Filatovin vihjeestä otettiin haltuun tavarat, jotka hänen veljensä oli päivää aikaisemmin tuonut Suomesta.
- 17. huhtikuuta vuonna 1912 tehdyssä etsinnässä Kemin sahan virkailija Mihail Jakovinpoika Danilovilta löytyi tavaroita, joita hän oli ostanut Suomesta, Kajaanista ja Kuhmoniimestä omaan käyttöönsä. Tavaroissa oli muun muassa 17 urheilupaitaa sekä kangasta, yhteisarvoltaan 103 ruplaa ja 16 kopeekkaa.
- 7. marraskuuta vuonna 1915 Ivan Vasilinpoika Remshujeviltä Vuokkiniemen Kaskolasta otettiin takavarikkoon kymmeniä tulitikkurasioita, jotka hän oli ostanut Kajaanista.
- 13. helmikuuta vuonna 1916 erään papin antaman rikosvihjeen perusteella viranomaiset pidättivät rekikuljetuksen, josta löytyi suomalaisia tavaroita arvoltaan liki 1000 ruplaa.
- 22. kesäkuuta vuonna 1916 pidätettiin kolme vuokkiniemeläistä. He olivat toimittamassa laittomasti Muurmannin radan rakentajille Suomesta hankittuja tupakkatuotteita.

Salakuljettajilla ja kauppiailta oli toimivat suhteet Suomen puolella, mikä turvasi tilauksesta tehdyt tavaratoimitukset. Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

- 7. maaliskuuta Vienan Kemissä pidätettiin salakuljettaja Petr Jegorinpoika Mäkeläjev. Kuulosteluissa hän esitti, että vuokkiniemeläinen maakauppias Grigori Andreinpoika Remsujev oli passittanut hänet matkaan 2. maaliskuuta. Mäkeläeviltä löytyi kirjallinen raportti tilaustavaroiden hankkimisesta Suomesta.
- 24.–31. maaliskuuta vuonna 1910 Latvajärven seudulta tullimiesten haltuun päätyi suuri erä salakuljetettavaa tavaraa, joka oli lähetetty Uhtuan Enonsuun Jegor Nikitanpoika Andronoville Suomesta kajaanilaiselta Piipposelta.
- 25. maaliskuuta vuonna 1910 Uhtuan Jyvälahden Ivan Ivaninpoika Vadajev sai Kajaanin Piipposelta Enonsuun Andronoville neljän puudan ja kolmenkymmenen naulan painoisen lastin amerikkalaista mannaryyniä.

Hyvin mielenkiintoinen tapaus paljastui 22. maaliskuuta vuonna 1913, kun Suikujärven talonpoika Petr Jefreminpoika Mokejevin rekeen tehtiin tarkastusisku. Etsinnöissä paljastui kaksoispohja, ja reen salaisesta piilopaikasta löytyi salakuljetettavia tavaroita, joita hän oli tuomassa Suomesta ennakkotilauksesta.

Tulliviranomaiset yhdessä rajamiesten kanssa paransivat jatkuvasti taitojaan salakuljettajien vastaisessa toiminnassaan. Seuraavaksi erityisen näkyvä tapaus.

- 1. joulukuuta vuonna 1911 käynnistettiin Uhtuan Alajärven Grigori Kornilinpoika Jakovlevin, Jyvälahden Pavel Seliverstinpoika Tsygajevin ja Aleksei Seliverstinpoika Tsygajevin salakuljetustapauksen esitutkinta. Tulliviranomaiset olivat järjestäneet saamansa vihjeen perusteella oikeaoppisen väijytyksen, jonka tuloksena saatiin takavarikoitua Kuhmoniimestä kauppias Pavel Fedorinpoika Kornilovilta ostettuja tavaroita.

Tavaranimike	Määrä	Hinta
Papukahvia	1 säkki	7 rpl. 20 kop.
Irtoteetä	28 askia	6 rpl. 00 kop.
Steariini kynttilöitä	5 pakkaus	1 rpl. 00 kop.
Saippuaa	4 palaa	1 rpl. 10 kop.
Tulitikkuja	19 askia	1 rpl. 90 kop.
Taottuja nauvoja	1 pakkaus	0 rpl. 15 kop.
Lankanauvoja	2 pakkausta	1 rpl. 70 kop.
Kirveitä	3 kappaletta	1 rpl. 50 kop.
Pumpulia	1 pussi	0 rpl. 93 kop.
Kuteita rullissa	7 tusinaa	4 rpl. 20 kop.
Puuvillakangasta	4 kappaletta	13 rpl. 31 kop.
Ruutia	1 laatikko	0 rpl. 10 kop.
Yhteensä:	-	37 rpl. 83 kop.

Taulukko 2: Luettelo salakuljetetusta tavaroista, jotka saatiin takavarikkoon 1. joulukuuta vuonna 1911 Grigori Jakovlevilta sekä Tsygajevin veljeksiltä Pavelilta ja Alekseilta.

Jakovlev tuomittiin yhteensä 249 ruplan ja 35 kopeekan suuruiseen sakkorangaistukseen. Juttu tosin sisältää jälkiraportin №73, joka on päivätty 19. tammikuuta vuonna 1912, ja jossa lukee: *"Kuitenkin tulliasema pyytää mitä nöyrimmin Teidän Korkeuttanne suostumaan yllä mainittujen salakuljetettujen tavaroiden palautukseen Suomen lainsäädännön tullimaksuja vastaan, sillä Vienan Karjalan erityisoloista johtuen seudun asukkaat hankkivat kaiken tarpeellisen itselleen Suomesta, muun muassa lamppuöljyä, tulitikkuja, jalkineita, rautaesineitä ja kankaita. Tällöin, jos järjestäisi kotietsinnät jokaiseen talouteen, niin salakuljetuksesta joutuisi viemään oikeuden eteen miltei jokaisen Karjalan asukkaan."*

Äskeisen pohjalta voidaan päätellä, että niiden 15 vuoden aikana, jotka erottavat Sorokan tulliaseman päällikön raportin tämän luvun alussa esitetystä, Karjalan taloudessa ja yhteiskunnallisessa kestävyudessa ei ollut sanottavasti muuttunut mikään – ei salakuljetustavaroiden valikoima, eikä niiden tuonnin aiheuttavat syyt.

Osa salakuljetusten pidätyksistä liittyi Muurmannin rataan: melko tarkkaan voidaan väittää, että vuonna 1916 kahdeksan salakuljetustapausta kymmenestä koskivat tupakkaa ja tupakkatuotteita. Tässä esimerkki:

- Lokakuussa vuonna 1916 yllätettiin Kiestingistä uhtualaiset talonpojat Ivan Petrinpoika Afanasjev sekä Rodion Arteminpoika Andronov. Heillä oli mukanaan Suomesta tuotua tavaraa, muun muassa rouhittua irtotupakkaa 239 pakettia, paperosseja 413 askia, sikareita 10 laatikkoa, tulitikkuja 2 pakettia Tavaroiden yhteishinta oli 159 ruplaa ja 95 kopeekkaa.

Tapahtumia tutkiessaan Sorokan tulliaseman päällikkö laati raportin №113 Tullin verotusosastoon 17.02.17: *"Johtuen siitä, että Muurmannin radan työmiehet ovat tunnetusti olleet kokemassa huutavaa pulaa tupakkatuotteista, viime aikoina on alettu harjoittaa vallan menestyksekkäästi tavaroiden toimittamista heille Suomen puolelta... Tämän lisäksi tulliasemalla on kunnia ilmoittaa, että suurena viettelyksenä, joka kannustaa tullilainsäädännön rikkomiseen, onkin ollut mahdollisuus ylittää helposti Suomen puolelta raja sekä väestössä kiertävät perusteettomat huhut, että rakennettavan radan työmiesten tarpeisiin on mahdollista toimittaa esteettä mitä erilaisimpia tavaroita ja esineitä."*

4. Uusi raja, vanha naapuri

25. lokakuuta (7. marraskuuta gregoriaanisen kalenterin mukaan) vuonna 1917 Venäjällä tapahtui Lokakuun vallankumous. Uuden valtion – Venäjän Federatiivisen Neuvostotasavallan – syntymisen myötä hoidettavaksi nousi väistämätön kysymys luoteisrajan turvaamisesta. 31. joulukuuta vuonna 1917 Kansankomissaarien neuvosto myönsi itsenäisyyden Suomelle, joka oli osana Venäjän keisarikuntaa nauttinut toista sataa vuotta laajoista itsemääräämisoikeuksista. Luoteis-Venäjän rajapiirin historia juontaa juurensa siihen, kun alkuvuodesta 1918 entisen rajavartioston joukot sekä punakaartilaiset asettivat vartiostoja uuden rajan muutamille kohdille. Kesti kuitenkin vähän aikaa kunnes 28. toukokuuta vuonna 1918 V. I. Lenin allekirjoitti asetuksen Venäjän Federatiivisen Neuvostotasavallan rajavartioston perustamisesta. Rajavyöhykkeenä alettiin pitää "aluetta rajaviivalta

ensimmäisen linjan raja-ase mille saakka sekä seitsemän virstaa leveää aluetta raja-ase milta sisämaastoon päin.”

Suomen ja Vienen Karjalan rajalla ei vuonna 1918 toteutettu varsinaisia vartiointitoimia lainkaan, ja se pysyi pitkään ”vuotavana”. Siinä missä viralliset rajanylityspaikat olivat tiukassa valvonnassa, muu satoja kilometrejä pitkä rajaviiva ei ollut hallinnassa. Rajan epämääräisyys maalla ja vesillä, rajanylitysmuodollisuuksien epämääräisyys sekä tulli- ja rajasäännösten puutteellisuudet aiheuttivat sen, että molemmin puolin rajaa asuvat ihmiset järjestivät rajanylityksensä maalaisjärjensä mukaan. Koska Vienen Karjalan rajaosuudella ei ollut ollenkaan raja- tai tulliasemia, tilannetta käyttivät hyväkseen monenlaiset laittomat ylittäjät. Suomen itsenäistymisen ensimmäisinä vuosina perinteisiksi käyneen sukuloinnin ja rajaseutujen kiertokaupan lisäksi rajan vuotavuutta hyödynsivät entiset upseerit, aateliset ja suurkauppiaat, jotka suuntasivat vallankumoukselliselta Venäjältä länteen, sekä molemmin puolin rajaa toimineet lukuisat vakoilujärjestöt.

Tilanne rajalla kehittyi kestäättömäksi vuoteen 1921 mennessä, jolloin ajankohtaistui kysymys demarkaatiolinjasta, rajavartiostojen sekä tulliasemien perustamisesta. Tuolloin nimittäin Venäjän Karjalan kansantaloudessa, ja erityisesti ulkomaankaupassa, vajottiin pahaan jamaan, johtuen juurikin järjestelmällisesti toimivan tullilaitoksen puutteesta. Elintarvike- ja käyttötavaratoimitukset raja-alueiden volosteihin kuihtuivat olemattomiin. Huutava pula vallitsi Vienen Karjalan pohjoisimmilla paikkakunnilla. Tullisäännösten heikkous tuntui tavaroiden kuljetuksissa Suomen ja Venäjän rajan yli näillä seuduilla. Vienen Karjalan tärkeää rajan tuntumassa olevaa vyöhykettä hallinnoi Belomorskin rajapiiri, joka toimi Arkangelin pääyksikön alaisuudessa. Tämä seikka vaikutti siihen, että Suomen taantumukselliset piirit käynnistivät Suur-Suomi-aatteen toteuttamishankkeen, jonka alkuvaiheessa oli tarkoitus saada Venäjän puoleinen Karjala haltuun. Kahdesti, kuten vuonna 1919, Aunuksen vapaaehtoinen armeija (AVA) lähti sotaretkelle kohti Aunusta ja Petroskoita. Vuonna 1918 eversti K. Malmin johtama joukko salaliittolaisia (karjalaisten kapinan näennäisenä tukena) hyökkäsi Vienen Karjalaan. Myöhemmässä vaiheessa saksanmieliset suomalaiset yrittivät vapauttaa ”karjalaiset heimolaisensa”, myös marraskuussa vuonna 1921 sekä seuraavan

vuoden tammikuussa, jolloin lähialueet joutuivat suurilukuisten vihollisjoukkojen hyökkäyksen kohteeksi. Tilanne vaati kapinan lavastamista Uhtualla, minkä vuoksi paikkakunnalle tunkeutui valkosuomalaisten hiihtojoukko, joka nujersi helposti vähälukuiset punakaartilaiset. Rajakyläisten viattomat karjalaisasukkaat joutuivat jälleen kovan onnen nojaan, kun lahtarit käynnistivät alueella mittavat teloitukset. Kovaa vastarintaa teki 379. jalkaväkirykmentti, mutta voimat eivät olleet tasaväkisiä. Vuoden 1921 joulukuun puoliväliin mennessä valkosuomalaiset miehittivät esimerkiksi Uhtuan, Kontokin, Jyskyjärven ja Kiimasjärven volostit. Jyskyjärvellä väkivaltaisuuDET neuvostovallan edustajia kohtaan yltyivät hallitsemattomiksi. Kaiken kaikkiaan suomalaiset saivat valloitetuksi kolmasosan tulevasta Karjalan Työkansan kommuunin alueesta.

Venäjä Federeraation hallitus lähetti vakinaisia sotajoukkoja Karjalan miehitettyjen alueiden vapauttamiseksi sekä Vienan vanhan rajalinjan palauttamiseksi. Raja-alueita kohti eteni 1. jalkaväkidivisioonan 30. prikaati, jonka päämaja sijaitsi Sorokassa. Ennen pitkää jääkäriprikaati lyötiin Uhtualla, joka toimi sotaretken sotilaallis-poliittisena keskuksena. Armeijaa oli tukemassa Vuonnisen ja Ilvesvaaran miehistä koottu sissijoukko, joka ensin piiritti Kivivaaran ja kolmen tunnin tulituksen jälkeen painoi miehittäjät pois kylästä.

Kun kuokkavieraat saatiin lopullisesti karkotettua Vienasta, punakaartin 30. prikaati määrättiin valtakunnan rajan vartiointitehtäviin. Näin 1. maaliskuuta vuonna 1922 luotiin perusta Karjalan rajavartiolaitoksen toiminnalle. 89. jalkaväkirykmentin toimipiste sijoitettiin Uhtualle, ja 89. ja 90. jalkaväkirykmentin joukot alkoivat valvoa rajapintaa Kivijärveltä pohjoiseen: armeijan yksiköt perustivat ensimmäisiä raja-asemia sinne, missä niitä ei ollut koskaan aikaisemmin ollut. Pataljoonan vastuualueeseen kuuluva rajavyöhyke jaettiin eri komppanioiden ja jaostojen kesken. Mikäli varsinaisia raja-asemia ei rakennettu, alettiin useimmilla teillä toteuttaa tiukempaa valvontaa. Yksiköt toimivat paikkakunnilta käsin, lähettämällä partioita, tiedusteluryhmiä ja tiedustelupareja rajan tuntumaan. Niihin paikkoihin, joista saattoi helpoiten ylittää rajan, kutsuttiin metsäsissit tekemään erityistarkkailua. Ensimmäisiltä rajavartijajoukoilta puuttui majoitustiloja, viestintä ei ollut kunnollista, sen sijaan oli liiankin kanssa levotonta odotusta. Olot olivat raskaita, mutta vartijat perehtyivät sankarillisen ammattinsa perusteisiin.

Vuoden 1922 kesäkuussa rajaa vartioimassa olleet jalkaväkiyksiköt saivat uuden nimen: 2. rajavartiostodivisioonan rajavartiorykmentti. Joulukuussa vuonna 1922 89. rajavartiorykmentti nimitettiin Uhtuan erilliseksi pataljoonaksi. Tilanne raja-alueella pysyi vielä pitkään rauhattomana ja hiljaisuuden rikkoivat tuon tuosta molemminpuoliset laukaukset. 6. lokakuuta vuonna 1923 murmanskilaisessa *Poljarnaja pravda* -lehdessä julkaistussa "Valkosuomalaiset murhaajat" -artikkelissa raportoitiin seuraavasti: *"Syyskuun 23. päivänä klo 8.00 aamulla Vuokkiniemen karanteeniaseman työntekijä toveri Pozdnjakov mukanaan viisi punakaartilaista lähti valtakunnan rajalle tapaamaan paikallisen rajapiirin 3. valvontakomission päällikköä. Paluumatkalle lähdettiin yön suuhun. Puolentoista kilometrin päässä rajalta, lähellä Latvajärveä (60 virstaa Uhtualta), he joutuivat rajan takaa tulleiden 7-8 bandiitin tulituksen kohteeksi. Ammuskelussa paikallisen rajapiirin 3. valvontakomission päällikkö toveri Lavrov kaatui, komission jäsen ehdokas toveri Lezhejev haavoittui kahdesta luodista, karanteeniaseman työntekijä toveri Pozdnjakov sai niin ikään haavoja. Bandiitit pakenivat rajan taakse. Aamulla 24. syyskuuta Latvajärveltä lähetetyt partiot tulittivat kahta tuntematonta miestä, jotka pakenivat rajan taakse."*

25. helmikuuta vuonna 1924 Neuvostoliiton Valtion poliittinen hallinto GPU:n päätöksellä Uhtuan erillispataljoona muutettiin 1. Uhtuan rajavartiorykmentiksi ja sen päämaja sijoitettiin Uhtualle. Vartioitavaksi määrätty rajaosuus pysyi ennallaan. Seuraavat vuodet olivat vaikeata aikaa, jolloin suoritettiin rajalinjojen yleistä kunnostusta, nostettiin vartiointiosaamista talviolosuhteissa ja totuteltiin toimimaan vaihtelevassa maastossa. Jo muutaman vuoden kuluttua 14. joulukuuta vuonna 1924 1. Uhtuan rajavartiorykmentille myönnettiin vallankumouksellisen Punaisen lipun kunniamerkki yksikön erinomaisista saavutuksista rajan vartiointissa. Yksilölle myönnettiin myös Venäjän toimeenpanevan keskuskomitean kunniakirja Yleisvenäläisen vastavallankumouksen ja sabotaasin vastaisen erityiskomission VTK-OGPU:n 10-vuotisjuhlan kunniaksi. Suomen vahvistunut tiedustelupalvelu harjoitti solutustyötä ja ulkovaltioiden – Saksan ja Suomen – erityispalvelut toimittivat rajan yli diversantteja ja urkkijoita. Vuosina 1929–39 pelkästään Uhtuan rajavartiorykmentin rajaosuudelta otettiin kiinni 1674 henkilöä, joiden joukosta paljastui merkittävä määrä ulkomaisten tiedustelupalveluiden kokeneita agenteja. 1930-luvulle tultaessa ja myöhemmin

tilanne Suomen rajalla muuttui koko ajan yhä tulehtuneemmaksi. Maailma liikkui kohti uutta sota, ja 30. marraskuuta vuonna 1939 puhkesi 105 päivää kestänyt talvisota.

Luku 5. Rauhanomaista eloa rajalla 1920- ja 1930-luvuilla

11. joulukuuta vuonna 1918 laaditun raportin mukaan Vienan Kemin kihlakunnassa toimi vain kolme Arkangelin tullipiiriin kuuluvaa, sen aikaisen luokituksen mukaista 3. luokan tulliasemaa – Kemissä, Kieretissä ja Sorokassa. Toisin sanoen Venäjän ja Suomen välinen maaraja pysytteli koko pituudeltaan, Murmanskista Aunukseen saakka, edelleen suojaamattomana. Neuvostovalta alkoi muodostaa tullilaitosta ottaen huomioon tsaarinaikaisen tullilaitoksen rakenteen. 8. kesäkuuta vuonna 1920, eli kaksi päivää ennen Tarton rauhanneuvottelujen alkamista, Venäjän toimeenpaneva keskuskomitea päätti perustaa Karjalan työkansan kommuunin osana Venäjän Sosialistista Federatiivista Neuvostotasavaltaa.

Uusi hallinnollinen alue sai aikaansa nähden poikkeukselliset oikeudet toteuttaa varsin pitkälle itsenäistä talouspolitiikkaa, mikä vaati tuekseen toimivan tullilainsäädännön. Niinpä Venäjän ulkokaupan kansankomissariaatin 24. joulukuuta vuonna 1921 antamalla päätöksellä №133 Kivijärvelle perustettiin tulliyksikkö, joka alistettiin *Vneshtorgille*, eli Ulkomaankauppaministeriölle. Ulkokaupan kansankomissariaatin 17.5.1922 päätöksellä №66 Kivijärven raja-asema sekä muut Suomen rajalla olleet tullilaitokset liitettiin Petroskoin tulliin, joka vuoden 1925 huhtikuussa muutettiin Karjalan alueelliseksi tullitarkastushallinnoksi. Kivijärven tulliaseman johtoon määrättiin Grigori Lezhejev (Riiko Lesonen) ja varastohoitajan apulaiseksi Nikolai Konstantinov. 26. syyskuuta vuonna 1922 varastonhoitajan apulaisen viran sai Vasili Lezhejev (Lesonen) ja 19. kesäkuuta vuonna 1924 Kivijärven tulliaseman johtajaksi määrättiin Konstantin Rozhin.

Isot tulliyksiköt toimivat Muurmannin radalla Vienanmeren ja Äänisjärven satamissa. Kantalahden asemaa lukuun ottamatta tulliasemia avattiin KASNT:n ja Suomen rajalle. Toisaalta tulliviranomaisten toimintaa rajoitti Neuvostoliiton keskusviranomaisten ulkomaankaupan monopoli, NKVD:n tiukka rajavalvonta sekä

niukat mahdollisuudet viedä ulkomaille karjalaisten tuotantolaitosten valmisteita. Kun tulli alkoi veloittaa kaikista antamistaan leimoista, merkinnöistä, todisteista, valmisteista ja varastoinnista, se johti puun viennin kuihtumiseen Vianmeren satamista. Tärkeämmäksi nousivat elintarvike- ja tavaratoimitukset Karjalan raja-alueille. Vuoden 1925 joulukuussa Kivijärven tulliasema lakkautettiin ja toiminta siirrettiin Latvajärvelle.

Tarve toimittaa rajakyläin asukkaille elintärkeitä tuotteita loi edellytykset myöhäisemmille päätöksille. Näin 25. helmikuuta vuonna 1926 tehdystä ulkomaankaupan kansankomissariaatin päätöksestä №246/Т Latvajärven tulliasema kohotettiin Latvajärven tulliksi, ja sinne nimitettiin kolme vakituista työntekijää – johtaja sekä kaksi varastohoitajaa. Johtajaksi nimitettiin Edvard Russi. Samassa päätettiin tulliaseman perustamisesta Vasenvaaralle. Siinä ei ollut vakituista henkilöstöä. Latvajärven tulliasema lakkautettiin 1930-luvulla.

Kaiken kaikkiaan elämä Vian Karjalassa oli 1920-luvulla erittäin vaikeaa, ja tullimiehiltä edellytettiin korkeaa ammattitaitoa sekä vastuullisuutta. Vuonna 1926 laatimassaan vuosiraportissa Karjalan tullilaitoksen johtaja P. P. Piho mainitsee näin: *"Huolimatta vähäisestä kokemuksestaan tullin henkilöstö selviää työtehtävistään esimerkillisesti... on mainittava Suomen rajalla työskentelevien hankaluuksia, mm. 1) täydellinen kulttuurinen tyhjiö ja 2) asuintilojen huutava pula, minkä johdosta miehet ovat majoittuneet niihin samoihin tulliaseman tiloihin, joissa virka-aikaan suoritetaan tavaroiden tarkastuksia ja leimaamisia, 3) elintarvikkeiden ja yksinkertaisten käyttötavaroiden vuodesta toiseen jatkuva huutava puuttuminen. Sen takia tullin henkilöstö joutuu hakemaan ne 150-200 km päästä, mikä taas on rasittavaa, huomioiden palkkaustason. Mainitut asiat vaativat parantamaan oloja edes asianmukaisella palkkojen nostamisella, sillä työntekijän irtisanouduttua on erittäin vaikeata saada hänen tilalleen ketään, joka suostuisi palvelemaan Suomen rajalla nykyisin ehdoin."*

Karjalan tullilaitoksella ei ollut omia varastoja tai toimistoja. Latvajärven tulliasema vuokrasi varastokäyttöön talousrakennuksen paikalliselta talonpojalta ja vuonna 1927 se maksoi sopimuksen mukaan 6 ruplaa kuukaudessa.

23. toukokuuta vuonna 1923 Neuvostoliiton kansankomissaarien neuvosto määräsi, etteivät rajavyöhykkeellä toimivat tulliviranomaiset saa periä tulleja tai veroja valtion ja osuuskuntien omistamista yrityksistä tavaroista, jotka kuljetettiin Karjalan rajan tuntumassa oleviin volosteihin. Muun muassa Kivijärven tulliaseman kautta vietiin hyödykkeitä Oulankaan, Pistojärvelle, Vuokkiniemelle, Uhtualle, Jyskyjärvelle ja Kontokkiin.

Vuoden 1926 lokakuusta lähtien kaikki Suomen rajalla toimivat tulliasemat saivat uuden tullittomuusasetuksen, joka koski KSNT:n rajavyöhykkeelle suunnattua maahantuontia. Uusi asetus vahvisti tullittomuuden koskevan ainoastaan valtion, osuuskuntien yms. omistamia myynti- ja taloustoimijoita. Samassa säädettiin, ettei tullitta ja veroitta maahantuotuja tavaroita saa kuljettaa rajavolosteista muualle. Tulliasemilla tavarat merkattiin leimoin, minkä jälkeen ne oli mahdollista luovuttaa kuluttajille. Uhtualle tavaroita sai tuoda ainoastaan Latvajärven tullin kautta.

Näin ollen nykyisten Kalevalan piirin ja Suomussalmen kunnan välille, Suomen ja Neuvostoliiton rajalle, perustetun Latvajärven tulliaseman merkitystä oli vaikeaa ylläarvioida. Suurin osa ulkomaisista tuotteista saapui Karjalaan Latvajärven tullin ja Vasenvaaran tulliaseman kautta, loput Tulivaaran ja Minozeron kautta. Vuoden 1926 alkupuoliskolla pelkästään Latvajärven kautta kuljetettiin 33,9 tonnia tavaroita ja kokonaismääräksi kirjattiin 54,5 tonnia. Saman tullin kautta Vunaan palasi suurin määrä karjalaisia pakolaisia (yhteensä 162 henkilöä, kun pakolaisten kokonaismäärä oli 219 henkilöä), mukanaan omaisuutta 18,5 tonnia ja raavaskarjaa 39 yksilöä. Kaikki tuontitavarat pääsivät tullitta rajavyöhykkeelle. Jatkossa Latvajärven tullin merkitys Suomen rajalla vain vahvistui, koska Raate-Vasenvaara-rajanylityspaikan kautta vuosina 1926-1931 kuljetettiin suurin osa vientituotteita rajavyöhykkeen kyliin sekä hoidettiin karjalaisten paluumuuttajien vastaanottaminen. Vuonna 1928 saman tullin kautta harjoittivat verotonta maahantuontia väestön tarpeisiin Vuokkiniemen luotto-osuuskunta, Uhtuan osuuskunta yms. Tavaranimikkeistöön kuului hevosia, valjaita, maataloustuotteita ja siemeniä.

Karjalan tullin arki 1920- ja 1930-luvuilla keskittyi sen ydintoimintaan: viranomaiset valvoivat erilaisten organisaatioiden harjoittamaa verotonta tavaroiden tuontia raja-alueiden väestön tarpeisiin, puutavaran vientiä, venäläisten

jauhojen vientiä ja suomalaisen pyöröpuun uittoa pitkin Karjalan jokia lähtösatamiin. Valtion kassan täydentäminen tullimaksuilla siirtyi taka-alalle, ja Karjalan tullista tuli valtionomisteinen byrokraattinen valvontaelin. Tariffit ja verot menettivät aiemman merkityksensä ulkomaankaupan sääntelynä.

Luku 6. Kiertokauppiaiden (salakuljettajien) vastaiset toimenpiteet Neuvostoliiton ja Suomen välisellä rajalla 1920- ja 1930-luvuilla

Karjalan tullilaitoksen toimintaan sekä salakuljetusten määrään Suomen ja Venäjän rajan yli vaikuttivat merkittävästi 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenten tapahtumat sekä neuvostovallan harjoittama politiikka Suomea ja Venäjän Karjalaa ja sen asukkaita kohtaan. Yksi iso syy, joka vei kierto-kaupalta pohjan, oli ensimmäinen maailmansota. Sitä seuranneet Venäjän vallankumous ja kansalaissota kiihdyttivät laukkukauppiaiden määrän ja johtivat koko toiminnan liikevaihdon moninkymmenkertaiseen romahtamiseen. Eniten kierto-kauppaan vaikuttivat kuitenkin rajan sulkeminen GPU:n toimesta 1920- ja 1930-luvuilla sekä neuvostohallituksen käynnistämä määrätietoinen prosessi Karjalan liittämiseksi osaksi muuta Venäjää.

Vuosina 1920–1921 mitään väestönsiirtoja ei vielä harjoitettu. Raja pysyi matalana, tulliviranomaisten valvonta oli löysää, tulliasemia oli vähän ja henkilöstö oli kouluttamatonta. Näiden taustatekijöiden vuoksi neuvostovalta noudatti varovaisuutta ottaessaan askeleita karjalaisten saamiseksi puolelleen. Siinä missä osapuolet vaihtoivat keskenään nuotteja ja aiesopimuksia, Karjalan ja Suomen rajavyöhykkeen asukkaat liikkui-ivat rajan yli miltei esteettä, muuttivat paikasta toiseen ja kävivät keskenään kauppaa.

Vuonna 1922 Venäjän ja Suomen välillä päästiin sopimukseen molempien maiden kansalaisten palautuksesta kotimaihinsa. Erityistä mielenkiintoa Karjalan tullilaitoksen kehityksestä 1920-luvulla herättää sopimuksen luku 8, joka normittaa verottomien hyödykkeiden tuonti- ja vientimäärät. Tämä selkeytti tullin toimintaa.

1§: Jokainen Suomesta Venäjälle lähtevä neuvostokansalainen on oikeutettu ottamaan mukaan seuraavia kiellettyjen tuontitavaroiden listalla olevia tuotteita:

- 1) Leipää – 15 kg; muita elintarvikkeita – 10 kg; siirtomaatavaroita – 5 kg; sokeria – 5 kg; uusia kankaita – 10 kg; käsityötuotteita ja lääkkeitä – 5 kg. Yhteensä: 50 kg.
- 2) 1 hehtolitra perunoita;
- 3) Rehua kahdeksi viikoksi evakuoitavan mukana kulkeville kotieläimille;

§2: Jokainen Venäjältä Suomeen lähtevä Suomen kansalainen on oikeutettu ottamaan mukaan seuraavia kiellettyjen vientitavaroiden listalla olevia tuotteita:

- 1) Venäjän vuoden 1922 setelirahaa arvoltaan enintään 10.000 ruplaa;
- 2) Kulta- ja platinaesineitä, kukin painoltaan enintään 107 grammaa metallilajista riippumatta ja määrältään 107 grammaa jokaista kohden, sekä hopeatuotteita painoltaan 2 kg henkilöä kohden, sen lisäksi ketjullisia kulta- tai hopeakelloja, vihkisormuksia, hopeisia tupakkarasioita ja hopeisia naislompakkoja enintään 1 kpl yhtä 18 ikävuotta saavuttanutta evakuoitavaa kohden;
- 3) Jalokivituotteita (hiottuja ja hiomattomia timantteja, safiireja, smaragdeja ja rubiineja), sekä helmiä, joiden yhteispaino ei ylitä 1 karaattia yhtä henkilöä kohden.
- 4) Ompelukoneita enintään 1 kpl/perhe;
- 5) Erinäisiä tuotteita, joilla on taiteellinen arvo, tai antiikkiesineitä, jotka edustavat perhekunnan historiallista muistoa;
- 6) Elintarvikkeita enintään 20 naulaa henkilöä kohden, esimerkiksi tupakkatuotteet, saippua, arkiesineet, painotuotteet jne.

2. heinäkuuta vuonna 1923 Karjalan työkansan kommuuni muutettiin Karjalan autonomiseksi sosialistiseksi neuvostotasavallaksi. Vuoden 1924 loppuun mennessä GPU:n joukot sulkivat KASNT:n ja Suomen rajan, katkaisten vuosisataiset polut ja järvireitit. Rajavyöhykkeelle perustettiin raja- ja tulliasemien lisäksi laaja ilmiantajaverkosto, jotta laittomia rajanylityksiä molempiin suuntiin voitiin ehkäistä sekä nujertaa salakauppaa. Tulliviranomaiset jatkoivat tiedonkeruuta

koskien sellaisia henkilöitä, jotka harjoittivat edelleen laittomaksi katsottua kiertokauppaa Venäjän Karjalan puolella. Jälkitoimenpiteitä ei tosin suoritettu. Samassa tavaroiden vapaa kulkeminen alkoi hiipua rajan yli molempiin suuntiin. Ennen Venäjän vallankumousta kiertokauppa oli vienalaisten laukkukauppiaiden tärkeä elinkeino ja Arkangelin kuvernementin Karjalan nurkan kauppatoimintaa. Salakaupan ilmiö onnistuttiin nujertamaan välillisesti poliittisin keinoin, kovaotteisesti ja verisellä terrorilla, mutta sen varsinaisia lähtökohtia – taloudellisia tekijöitä – ei saatu ratkaistua, mikä johti salakaupan uuteen nousuun jo vuonna 1924. Erityisen vahvasti se näkyi Vuokkiniemen ja Repolan volosteissa.

Vuonna 1925 Kivijärven tulliaseman johtaja Vasili Lezhejev (Lesonen) omassa salakauppaa koskevassa raportissaan mainitsi näin: *"Nämä ihmiset täällä eivät ole luonnostaan salakauppiaita, vaan tavarapula saa heidät käyttämään näitä keinoja. Edes jotain tarpeellista saisivat, kun toisinaan ei edes tulitikkua saa moneen kuukauteen. Ja tarvekaluja ei koko kesänä tuotu yhtäkään. Saa ihmetellä vaan, millä onnistuvatkaan kauppa käydä..."*

Salakaupan, eli kiertokaupan, heräämisen voi päätellä sen perusteella, että Uhtualle ilmestyi Leningradin salakaupanvastaisen lautakunnan laatimia lentolehtisiä: *"Toverit! Alas salakauppa! Alas salakauppiaat ja pontikan kuljettajat! Rehellinen työtä rakastava talonpoika ei tule antamaan suojaa salakauppiaille eikä tarjoa tälle yösijaa. Luovuttakaa heidät viranomaisten käsiin, jotta he saisivat ansaitun rangaistuksen!"* tai *"Salakauppias on yhtä varkaan kanssa! Hän on murhamies ja myrkyttävä"*.

Salakauppa teki hallaa poliittiselle, kansalliselle ja taloudelliselle tasapainolle tasavallan kihlakunnissa, horjuttaen niiden kauppatoimintaa. Historiassa tunnetaan useita karjalaisten muuttoaaltoja rajan yli molempiin suuntiin. Heimosotien päättyminen ja neuvostovaltan tiukentunut ote aiheuttivat mittavan pakolaisvyöryn Suomeen. Venäjältä lähtijöiden joukossa oli niitä, jotka tunsivat Suomen olot, joilla oli suhteita Suomessa, jotka kykenivät kynnelle ja olivat valmiita kokemaan kovia tullakseen toimeen tulevaisuudessa. Ja kun poliittisessa mielessä nämä usein sivistyneet ja varakkaat henkilöt kannustivat Karjalan irrottamista Venäjältä ja sen liittämistä Suomeen, neuvostovalta teki parhaansa karkottaakseen heidät maasta.

Toisaalta valtiovalta vahvisti asemaansa jakamalla suomalaista elintarvikeapua köyhemmälle väestölle. Karjalaan kohdistui 1920-luvulla alkanut suurten rakennustyömaiden kausi: Karjalaan muutti ihmisiä muualta, ja kiertokauppa ilmiönä unohtui, ainakin Neuvostoliitossa, pitkäksi aikaa.

Vähitellen 1920- ja 1930-lukujen vilkas elämä ja rauhanomainen kanssakäyminen Suomen kanssa alkoivat huveta. Karjalaan tuotiin maataloustuotteita, työkaluja, siemeniä, hevosia, ja järjestettiin kulttuurivaihtoa, mutta myöhemmin tilanne muuttui. Lopulta 1930-luvun loppupuoliskoa kohden rajan rauhanturvaajien työmäärä väheni huomasti. Ensin Latvajärven tulliasema lakkautettiin vuonna 1931, ja myöhemmin valtakunnan rajalle asetettiin rajavartiostojoukot. Kaikkinainen rajan ylittäminen katkesi. Ilmassa leijaili sodan tuntu.

Julmien ja perustelemattomien vainojen aalto pyyhkäisi myös tullin henkilökunnan yli. Tämän tutkimuksen tekijä on itse henkilökohtaisesti tutustunut neljääntoista tekaistuun syytteeseen vuosilta 1937–1941, joiden joukossa oli Latvajärven tulliaseman entisen päällikön Edward Russin tapaus. Hän työskenteli Uhtualla viestintäkeskuksen johtajana. Hänet pidätettiin vuonna 1937 ja myöhemmin teloitettiin kansanvihollisena.

Luku 7. Lezhejevin veljekset tullimiehinä

Grigori Lezhejev syntyi vuonna 1894 Vienan Kemin kihlakunnan Vuokkiniemen volostin Kivijärven kylässä. Puolueeton. Perheessä: äiti Jelena, syntynyt vuonna 1856, veli Ivan, syntynyt vuonna 1888, veli Vasili, syntynyt vuonna 1898, sisar Maria, syntynyt vuonna 1903. Koulunkäynyt. Pääsi varusmieheksi vuonna 1915. Oli mukana ensimmäisessä maailmansodassa. Grigori Lezhejev sai aliupseerin arvon ja kotiutui vuonna 1918. Myöhemmin liittyi Karjalan rykmenttiin, joka taisteli Vienan Karjalassa bolshevikkien rinnalla valkosuomalaisia heimosotureita vastaan. Joukkueen johtajana osallistui Vuokkiniemen ja Kivijärven taisteluihin. Karjalan rykmentin hajottua vuoden 1919 heinäkuussa Grigori Lezhejev asettui Kemiin ja työskenteli uittohommissa. Hänen perheensä asui Vuokkiniemellä.

3. heinäkuuta vuonna 1921 Yleisvenäläinen erityiskomissio vastavallankumousta ja sabotaasia vastaan (lyh. *Tsheka*) pidatti Lezhejevin. Syynä oli hänen palveluksensa valkoupseerina ja rikostutkinta käynnistettiin. Viranomaiset eivät kuitenkaan onnistuneet todistamaan hänen osallistumistaan rikostoimintaan, joten tutkinta lopetettiin. Tästä huolimatta Grigori Lezhejevin nimeä ei pyyhitty koskaan Tshekan kortistosta.

1. elokuuta vuonna 1921 Grigori Lezhejev pääsi töihin tullilaitokseen ja sai Kivijärven tulliaseman varastonhoitajan paikan. Petroskoin tulliyksikön perustamisen jälkeen 22. heinäkuuta vuonna 1922 S. L. Demenchukin allekirjoittamalla päätöksellä №3 Grigori Lezhejev nimitettiin Kivijärven tulliaseman johtajaksi. Tehtävänimikkeelle palkkaa maksettiin 75 ruplaa pätevyysluokan 10 mukaan. Samoihin aikoihin Kivijärven tulliasemalla alkaen 1. elokuuta vuonna 1921 palveli hänen veljensä Vasili, joka nimitettiin päätöksellä №15 26. syyskuuta vuonna 1922 Kivijärven tullipäällikön varastonhoitajan apulaiseksi. Myöhemmin Grigori Lezhejev alennettiin varastonhoitajan apulaiseksi ja sitten sanottiin irti, minkä takia hän ryhtyi talonpojaksi Vuokkiniemellä. Kivijärven tulliasema lakkautettiin 30. toukokuuta vuonna 1925, ja samalla perustettiin Latvajärven tulliasema, jolloin Vasili Lezhejev siirrettiin Latvajärven tulliaseman varastonhoitajan apulaiseksi ja nimitettiin sen johtoon 30. toukokuuta vuonna 1925.

Grigori Lezhejevin myöhempi kohtalo ei ole tiedossa, mutta entisen tullimiehen Vasili Lezhejevin elämäntapahtumat olivat traagisia. Latvajärven tullissa hän palveli vuoteen 1931 asti, ja tullin lakkauttamisen jälkeen ryhtyi talonpojaksi. Ennen talvisodan alkamista hänet kutsuttiin varusmiestulkiksi 81. jalkamiespataljoonaan, joka 163. divisioonan alaisuudessa 30. marraskuuta vuonna 1939 ylitti valtakunnanrajan Lehtovaaran seudulla. Sen jälkeen kun 44. divisioona tuhottiin Raatteen tien taisteluissa ja 163. divisioona perääntyi Suomesta, komentajat joutuivat perusteettomien vainojen uhreiksi. Eräiden tietojen mukaan Vasili Lezhejev teloitettiin ilman esitutkintaa Suomen ja Venäjän rajalla lähellä Lehtovaaraa (tieto Vasili Lezhejevin kuolemasta on tallennettu hänen sisarenpoika A. Lezhejevilta, joka asuu Kalevalan kylässä).

Luku 8. Latvajärven tulliaseman päällikkö Edward Russi

Edward Ivanovitsh Russi syntyi 2. kesäkuuta vuonna 1895 Viipurin läänissä. Suomalainen. Lukutaitoinen. Vuosina 1905–1911 työskenteli sekatyömiehenä eri paikoissa. Vuosina 1911–1916 työskenteli apuhommissa ulkomaanlaivoilla, joilla kävi Hollannissa, Saksassa, Englannissa ja Virossa. Liittyi Venäjän bolshevikkipuolueen jäseneksi 2. tammikuuta vuonna 1919, jäsenkirja №471431. Vuoden 1919 toukokuussa osallistui Punakomentajien kursseille Pietarissa. Vuoden 1919 toukokuusta vuoden 1921 kesäkuuhun palveli Puna-armeijassa 6. suomalaisessa pataljoonassa, ja taisteli Karjalan kannaksella ensin joukkueen ja myöhemmin komppanian komentajana.

13. kesäkuuta vuonna 1921 Edward Russi pääsi Kongozeron tulliaseman johtajan virkaan. Tehtävänimikkeelle maksettiin palkkaa 60 ruplaa pätevyysluokan 12 mukaan. Vuoden 1926 lokakuusta vuoden 1931 syyskuuhun hän toimi Latvajärven tulliaseman johtajana. Vuonna 1930 hän sai puolueen taholta nuhteita juopottelusta. Vuoden 1932 syyskuusta Edward Russi työskenteli Uhtuan piiriviestintakeskuksen johtajana ja vuonna 1933 hän joutui hädetyksi Kalevalan piirin bolshevikkipuolueen jaoston riveistä. Asui Uhtualla viestintätalon tiloissa yhdessä Aino-vaimonsa sekä lastensa Urhon, Edwardin, Veeran ja Helmin kanssa. Vuonna 1935 Kalevalan piirioikeus tuomitsi hänet kuuden kuukauden pakkotöihin rahankäyttöön liittyvien väärinkäytösten vuoksi.

24. joulukuuta vuonna 1937 pidätysluvalla №65 klo 4.30 Edward Russin pidättivät Kalevalan piiriosaston KASNT:n NKVD:n henkilöt. Hänelle esitettiin syyte vastanvallankumouksellisesta toiminnasta, agitoinnista, vakoilusta ja tihutyöstä Suomen hyväksi. 25. joulukuuta vuonna 1937 Kalevalan piirin bolshevikkipuolueen piirijärjestön kokouksessa (pöytäkirja №23) toveri Edward Russi äänestettiin kansanvihollisena ulos puolueen jäsenistöstä. Tämä päätös vahvistettiin Karjalan aluekomitean päätöksellä 11. tammikuuta vuonna 1938 (pöytäkirja №28).

21. tammikuuta vuonna 1938 niin kutsuttu troikka, johon kuului Neuvostoliiton sisäasian kansankomissaari ja Neuvostoliiton syyttäjä, langettivat hänelle kuolemantuomion (pöytäkirja №27/61). Tuomio pantiin täytäntöön 10. helmikuuta

vuonna 1938 klo 03.00. Teloituspaikka on tuntematon. Vuonna 1956 Aino Russi jätti hakemuksen hänen puolisonsa rehabilitoinnista Neuvostoliiton pääsotilasyyttäjävirastolle. Edward Russin asiasta annettiin uusi päätös. Pohjoisen sotilaspiirin sotilastuomioistuin totesi Edward Russin syyttömäksi kuoleman jälkeen rikoksen tunnusmerkistön puuttuessa. Oikeuden päätöksessä muun muassa luki, että *"ko. jutussa Russin oman kertomuksen lisäksi ei ole muuta todistusaineistoa, joka puhuisi hänen syyllisyytensä ja vastavallankumoukselliseen järjestöön kuulumisensa puolesta."*

Luku 9. Neuvostoliiton vakoilutoimintaa: suuntana Suomussalmi

Pitkin 1920- ja 1930-lukuja Neuvostoliiton NKVD:n valtionturvallisuusosaston päähallinnon ulko-osasto sekä Puna-armeijan sotatiedustelupalvelu toteuttivat mittavaa tiedustelutoimintaa Suomea vastaan. Talvisodan ensimmäisistä päivistä lähtien juuri sotilastiedusteluosastot alkoivat harjoittaa tiedon keruuta rajan läheisyydestä toimineista tiedusteluasemista käsin. Venäjän Karjalan puolella niitä oli kaksi, №1 (Petroskoi) ja №4 (Uhtua), joista jälkimmäinen sodan alettua liitettiin 9. armeijakunnan tiedusteluosastoon, joka toteutti tiedustelu- ja agentuuritoimintaa Suomussalmen suunnalla sekä toteutti sotilasstrategisia erikoistehtäviä. Venäläinen sotatiedustelupalvelu onnistui värväämään puolelleen osan Suomussalmen kunnan asukkaista, minkä jälkeen heidät lähetettiin rintamalinjan yli hakemaan tietoja vallitsevasta tilanteesta, sekä kiihottamaan ja levittämään huhuja Suomen armeijan lähestyvistä tappioista. Kalevalan rajavartioston toiminta-alueella rajalinjassa oli aukko, jonka kautta Suomen puolelle toimitettiin tiedustelijoita. Suurin osan tiedustelijoista joutui kuitenkin kiinni. Tammikuussa vuonna 1940 sotatuomioistuin julisti kuolemantuomiot kuudelle suomussalmelaiselle, ja yhden Vaasan hovioikeus tuomitsi kahdentoista vuoden vankeuteen.

Luku 10. Suomen sotilasvakoilutoimintaa: suuntana Venäjän Karjala

Vuonna 2004 petroskoilaiset historiantutkijat S. Verigin ja E. Laidinen julkaisivat tutkimuksen nimeltään "Suomen vakoilutoimintaa Neuvosto-Venäjää vastaan".

Tutkijoiden käyttämä aineisto herätti mielenkiintoisen keskustelun. Suomen vakoilu- ja tiedusteluorganisaatiot toimivat vuosina 1914–1917 aktivistijärjestöistä sekä Saksan tuella, joka koetti hyödyntää Venäjän eri puolilla vellovia kansallishenkisiä liikkeitä. Myöhemmin Suomen valtion ja oman armeijan synty vaikutti luonnollisesti niiden vahvistumiseen. Suomalaiset alkoivat vakoilla Venäjää vastaan Saksan ja Japanin hyväksi. Suomen agentit soluttautuivat laukunkantajina tai palkkatyöläisinä työmaille ja raportoivat Aunuksesta ja Vienasta Muurmannin rautatien rakentamisen etenemistä.

Vuosina 1918–1921 vakoilu muuttui aggressiivisiksi aseellisiksi selkkauksiksi, joihin suomalaiset vapaaehtoisjoukot ottivat osaa. Retkikuntien yhtenä tarkoituksena oli liittää Suomeen koko Itä-Karjala, ja siten ne iskivät Venäjän itsenäisyyttä vastaan. Suomen valtio ei virallisesti ollut retkissä osapuolena, mutta Suomen tiedustelupalvelu oli järjestämässä ja rahoittamassa suomalaisista vapaaehtoisista koottuja joukkoja. Venäjän vastaista vakoilua toteutti Yleisesikunnan tiedusteluosasto, jonka alaisuudessa Karjalan tiedusteluosasto toimi Äänisjärven ja Muurmannin välisellä alueella. Osasto perusti laajan tiedusteluverkoston. Itärajalle perustettiin keskitysasemia, muun muassa Kuhmoniemelle, Suomussalmelle ja Kuusamoon, mistä tieto siirrettiin Kajaanissa toimivaan tiedusteluosastoon ja edelleen armeijan pääesikuntaan. Neuvostopuolella toimi tiedusteluverkosto. Luotettavat asiamiehet auttoivat tiedon keräämisessä ja elintarviketoimituksissa. 1920-luvulla useita koulutettuja agenteja sekä vakoilijaryhmiä ujutettiin Ruhtinaansalmelta rajan yli Vienaan. Asiakirjojen mukaan tuo Suomussalmen aukko on ollut Uhtuan 1. rajavartiostoyksikön vastavakoiluosaston täydessä valvonnassa. Saman yksikön vakoiluosastolla oli oma aukkonsa rajalla, jonka kautta tiedonhankinta Suomen puolella toteutettiin, joka nähtävästi oli suomalaisen vastavakoiluviranomaisten tiedossa.

Suomen puolustuslaitoksen uudistusten myötä 1920-luvulta lähtien aina talvisotaan saakka Suomen puolustusvoimien tiedusteluhallinto johti maan sotilastiedustelua, joka koostui tilasto-osastosta, ulkomaanosastosta ja osasto 2:sta. Itärajalle perustettiin useita tiedusteluyksiköitä. Kajaanin osasto vakoili Vienan Karjalan suunnalla Lentiirasta Uhtualle saakka, mikä oli tarkoituksenmukaista, sillä juuri noilla seuduilla asui paljon maahanmuuttajia, joiden joukosta värvättiin

agentteja. Osastoa johti Viipurissa syntynyt luutnantti Pauli Marttina, joka osasi suomea, venäjää ja saksaa. Vuonna 1920 Marttina osallistui itsenäisen Suomen ensimmäiselle reserviupseerikurssille. Hän palveli Pohjan rykmentissä Tilastotoimistossa. Talvisodan alla hän esitti ehdotuksen kaukopartio-osaston perustamisesta, johon värvättäisiin entisiä Karjalan asukkaita. Vuonna 1942 tuo ajatus toteutettiin. Marttina tunnetaan myös siitä, että jatkosodan aikana hänen johtamansa partio teloitti 25 sairaanhoitajaa eräässä sotasairaalaissa, joka sijaitsi kaukopartiomatkan kohteena olleella Petrov Jamin paikkakunnalla. Rauhan jälkeen etsintäkuulutettu Marttina pakeni vaimonsa kanssa Ruotsiin ja sieltä Venezuelaan, johon oli siirtynyt useita Suomen tiedustelupalveluiden toimijoita.

Radiotiedustelu vaikutti osana Suomen sotatiedustelutoimintaa mittavan kentällä toimineen agenttiverkoston rinnalla 1920- ja 1930-luvuilla. Sen salattujen sanomien avaamisesta kehittyi varsinainen taiteenala. Vuoden 1927 toukokuusta aina vuoden 1944 syyskuuhun suomalaista radiotiedustelua johti sen isä, tarmokas Reino Hallamaa. Määrätietoisien tiedonkeruun ja viestien sieppaamisen varmistamiseksi yksiköt sijoitettiin koko Suomen itärajan pituudelle. Kajaanin ja Kuusamon suunnalla toimivat alaosastot keräsivät tietoa Vienan ja Kantalahden alueilla liikkuvista neuvostoarmeijan joukoista. Näin saatiin varmuutta aikaisemmalle agenttien toimittamalle tiedolle.

Neuvostoliiton ja Suomen valtakunnanraja pysyi ylipäätään molempien maiden tiedusteluviranomaisten näköpiirissä. Suomessa valtiollisen turvallisuuspoliisin tehtävää hoiti ensin Etsivä keskuspoliisi ja myöhemmin vuonna 1938 Valpo. Näiden tärkeimpänä tehtävänä oli muun muassa seurata turvallisuusympäristön kehitystä ja paljastaa neuvostoliittolaisten vakoilijoiden tiedustelutoimintaa. Vuosina 1920–1928 tuomittiin vapausrangaistuksiin 1356 henkeä syytettyinä vakoilusta sekä valtio- ja maanpetoksesta, ja vuosina 1929–1934 todettiin syyllisiksi 2330 henkeä.

Tämän lyhyen katsauksen päätteeksi täytyy korostaa, että neuvostoliittolaisten ja suomalaisten tiedustelutoiminta oli aika samanlaista. Tiedustelutoiminnassa käytettiin pitkälti samoja työskentelymenetelmiä, kuten henkilöiden värväämistä, teknistä tiedustelua, henkilötiedustelua ja niin edelleen. Toiminta, sen menestystarinat ja epäonnistumiset, keskittyi rajavyöhykkeelle. Molempien maiden

vastavakoilu, etsivien ja salapoliisin toiminta turvautui paljolti voimakeinoihin. Tosin 1930-luvulla maailmassa toimitettavien vainojen määrässä ja niiden julmuudessa NKVD oli vertaansa vailla.

Luku 11. Nykytutkimuksia Venäjän Kalevalan piirin ja Suomen Suomussalmen kunnan välisen rajan historiallisista kohtaloista talvisodassa vuosina 1939–1940

Talvisodan tapahtumia on tutkittu varsin hyvin. Erityisesti viime vuosina suomalaiset ja venäläiset tutkijat ovat tuoneet molempien maiden kansalaisten tietouteen talvisodan vaiettuja asioita, jotka liittyvät sotatilassa olleiden maiden välisen valtakunnanrajan tehtäviin ja merkitykseen. Ansiokasta työtä ovat tehneet Talvisodan monumentti -hankkeessa petroskoilaiset historioitsijat Sergei Verigin (Petroskoin valtionyliopiston historiallisen tiedekunnan dekaani), Einar Laidinen (Petroskoi valtionyliopiston Pohjois-Euroopan avoimen yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskuksen varajohtaja) sekä Jussi Kämäräinen (Joensuun yliopiston tutkija). Heidän tutkimuksensa on nimeltään ”Talvisodan panttivangit. Internoidut suomalaiset Neuvosto-Karjalan Kalevalan piirin alueella vuosien 1939–1940 talvisodan aikana”. Kirja on ilmestynyt venäjäksi vuonna 2004 ja sen suomenkielinen laitos vuonna 2006. Se tarjoaa lukijoille molemmin puolin rajaa tietoa ajan tapahtumista.

Luku 12. Uhtuan 72. rajajoukko talvisodassa

Uhtuan suunnalla rajanvartiointitehtäviä oli hoitamassa Karjalan NKVD:n rajapiirin 72. rajavartiojoukko (komentajana majuri Nikiforov). Sodan ensimmäisinä päivinä rajanvartiointin, armeijan selustan suojelemisen ja suomalaisten iskuryhmien eliminoimisen lisäksi Uhtuan rajavartijat toteuttivat rintamalinjan läheisyydessä Suomen puolella sotilaallisia tiedusteluoperaatioita ja suorittivat Venäjän puolella vastavakoilua, toimittaen 8. ja 9. armeijan käyttöön tietoa suomalaisten etenemisestä.

Tiedustelupalvelu tarkkaili suomussalmelaisten evakuoinnin etenemistä. Raporteissa esitettiin, etteivät suomalaiset ehtineet evakuoida raja-alueelta ketään

vuoden 1940 8. tammikuuta mennessä, mutta kuitenkin 20. tammikuuta Tuutikylästä oli evakuoitu kaikki. Talot olivat täydessä kunnossa, karjaa ei ollut. Tilannekatsaus 26. tammikuuta vuonna 1940: Kyyselässä ja Mattilassa rakennukset tuhottu Suomen armeijan perääntyessä.

Jäljelle jääneet suomussalmelaiset tuli internoida Kalevalan piirin alueelle, minkä johdosta 1. Kalevalan rajaosasto sai tehtäväkseen Suomen kansalaisten tarkan kirjaamisen ja kuulemisen, tarkoituksena paljastaa vihollisen ja Vapon tiedustelijat. Joissain tapauksissa nämä toimenpiteet tehosivat. Esimerkiksi Karjalan sotilaspiirin tiedusteluosaston kertomuksessa №92, joka on laadittu 10.–20. helmikuuta vuonna 1940, ilmoitetaan, että Kannussuosta internoitujen joukosta on identifioitu Suomen kansalainen M. Juntunen (syntynyt vuonna 1893), joka on Suomen tiedustelupalvelujen agentti.

NKVD:n 2. helmikuuta vuonna 1940 antaman direktiivin mukaan internoitujen valvontatehtävät siirrettiin Kalevalan piirin NKVD:n osastolle. Siitä huolimatta rajamiehet jatkoivat sellaisten Kannussuolta ja Kintesmästä internoitujen suomalaisten henkilöllisyyksien tutkimista, joita epäiltiin yhteyksistä sotilastiedusteluun. Kannussuolla yritettiin selvittää E. Ruotsalaisen, Juntusen, Pyykkösen ja Kukkosen identiteettejä, Kintesmästä tutkittiin M. Juntusta, H. Seppästä, A. Keppaista, J. Hiltusta, J. Raappanaa, O. Juntusta, A. Kelaa ja R. Keppaista. Tilanne leireillä pysyi vahvasti hallinnassa. Leireillä tutkittiin sinne siirrettyjen mielipiteitä: esimerkiksi sitä, missä määrin he esittävät neuvostovastaisia mielipiteitä, onko heidän tarkoituksenaan karata, ovatko he tyytymättömiä asuinoloihin tai muonitukseen, mikä on heidän työpanoksensa ja niin edelleen. Tämän rinnalla Karjalan NKVD suoritti samantapaista toimintaa nojaten Neuvostoliiton NKVD:n direktiivin №1799, joka annettiin 8. toukokuuta vuonna 1940, nimeltään *“Suomen kansalaisten palauttamisesta Suomeen ja agenttuurin värväämisestä”*. Vuoden 1940 kesäkuun 3. päivästä lähtien Kalevalan rajajoukko alkoi palauttaa internoituja suomussalmelaisia Suomen puolelle Lonkan rajatoimipisteen kautta.

Luku 13. Suomussalmen väestön evakuointi KASNT:n Kalevalan piiriin

Vuosien 1939–1940 välisen talven sotatapahtumat vaikuttivat ankarasti Puna-armeijan valtaaman Suomussalmen rajapitäjän suomalaisväestön olosuhteisiin. Kun sota syttyi, oli evakuointi pantava täytäntöön, joten suurin osa suomussalmelaisista onnistuttiin siirtämään ajoissa muualle Suomeen, muun muassa Utajärvelle, Muhokselle, Oulujoelle, Tyrnävälle, Liminkaan, Temmekseen ja Lumijoelle. Miehitetylle alueelle oli jäänyt 1685 asukasta.

Työläisten ja talonpoikien puna-armeijan pääsotaneuvoston esikunnan 30. tammikuuta antamalla päätöksellä № 01447 siviiliväestö tuli internoida miehitetyltä alueelta. Arkistoasiakirjojen ja nykytutkimusten perusteella voitaneen väittää, että helmikuun loppuun mennessä miehitetyiltä alueilta 8., 9. ja 15. armeijakunnan taistelualueelta siirrettiin siviilejä yhteensä 2080 henkilöä: 403 miestä, 583 naista ja 1095 alle 16-vuotiasta lasta. Heidät sijoitettiin KASNT:n kolmelle paikkakunnalle: Prääsän piirin Interposelok-kylään, Kontupohjan piirin Kovgoraan ja Kalevalan piirin Kintismälle.

Kuinka sujui väestön internointi Suomussalmen kunnasta? Mitä he odottivat saavansa Neuvostoliiton puolella, ja kuinka heidän kävi todellisuudessa?

Suomalaiset eivät onnistuneet evakuoimaan kaikkia. Jotkut evakuoitaviksi tarkoitetut olivat jääneet odottamaan koteihinsa mitä tuleman piti, toisia alettiin siirtää Suomussalmen Soidinvaaralle, Myllyvaaralle ja Härkövaaralle. Taistelujen tauottua Uhtuan ja Suomussalmen suunnalla ja varsinaisten sotilaallisten yhteenottojen siirryttyä pohjoisempaan, vuoden 1940 tammikuussa neuvostoviranomaiset alkoivat toteuttaa Suomen kansalaisten siirtoja valloitetuilta alueilta sisämaahan. Miehityksen jälkeen kyliä alettiin tyhjentää jäljelle jääneistä suomussalmelaisista. Heidät siirrettiin Neuvostoliiton puolelle Kintesmän metsätyömaalle. Asukkaat joutuivat myös luovuttamaan puna-armeijan käyttöön melkein kaiken kotikarjan, kaurat ja heinät. Operaatio toteutettiin 5.–14. helmikuuta vuonna 1940. Matkaa tehtiin Lonkan rajanylityspaikan läpi ensin Vuonniseen, jossa yövyttiin. Seuraavana päivänä jatkettiin Uhtualle, jossa yövyttiin

uudestaan. Pirttivaaralaiset saivat jäädä viikoksi. Nämä talvisodan panttivangit – joiden joukossa oli vanhuksia, naisia ja pikkulapsia – liikkuvat hevoskyydissä, miehet taas hiihtivät. Sinä vuonna talvi oli kylmä. Osa evakuoitavista vietiin rajalta autoilla. Ensin siirtoväki sijoitettiin Uhtuan Kannussuolle, joka sijaitsee 40 kilometrin päässä Uhtualta Vienan Kemin suuntaan. Siirtoväestä vastasi paikallinen rajaosasto, jonka vakoiluosaston laatimien listojen mukaan Kannussuolle joutuneiden määrä vuoden 1940 helmikuussa oli 205 ja saman kuun 20. päivän jälkeen vain 199 henkilöä. Internoidut kirjattiin nimikkeillä *suomalaiset siirtolaiset* tai *suomalaiset loikkarit*.

Kalevalan piiriin siirrettyjen Suomen kansalaisten määrät kirjattiin riittämättömästi ja ristiriitaisesti. Rajavartioyksikkö siirsi kaikki saapuneet sisäasiankansankomissariaatin NKVD:n Kalevalan osaston haltuun, jonka toimesta 4.–6. helmikuuta vuonna 1940 heidät toimitettiin Kintesmän metsätyömaalle – käytännössä erityisleirille, joka sijaitsi 12 kilometrin päässä Jyskyjärveltä ja 100 kilometrin päässä Kannussuolta. Kun Kalevalan rajavartioyksiköltä otettiin vastaan 263 henkilöä, joista 182 oli yli 16-vuotiaita ja 81 lapsia, viisi kuoli matkalla, ja kolme onnistui karkaamaan. Vuoden 1940 kesäkuussa NKVD:n asiakirjoissa mainitaan luku 268 henkilöä. Takaisin palautuksen käynnistyttyä jäljelle oli jäänyt 260 ihmistä.

Suomalaisten olot Kintesmän erityisleirillä olivat ankaria ja vaativat veronsa. Vartioinnista vastasi miliisin henkilöstö. Työhön kykenevät pantiin metsätöihin. Ainoastaan heille maksettiin palkka ruplissa, vanhuksset ja lapset saivat kärsiä nälästä. Työ oli raskasta, ja ihmiset asutettiin huteriin parakkeihin. Parakit olivat kylmiä ja vetoisia, vaikka ne oli sullottu täyteen ihmisiä. Hygieniä oli puutteellista ja terveydenhuolto heikkoa. Ihmisten terveydentila heikkeni nopeasti. Vaikeasti sairastuneet lähetettiin Jyskyjärvelle sairaalaan.

Kintesmäen sijoitettujen keskuudessa Kalevalan piirin NKVD toteutti operatiivista toimintaa. Sen tavoitteena oli paljastaa neuvostovallan vihollisia ja Suomen erityispalvelujen vakoojia sekä värvätä oppilaita Neuvostoliiton tiedustelukouluihin. Tavoitteena oli myös värvätä henkilöitä tarkkailemaan siirtoväen mielialoja, hankkimaan tietoa ja jatkossa toimimaan tiedustelijoina

kotimaassaan Neuvostoliiton hyväksi. Suomussalmen kunnassa ja erityisleireillä NKVD:n puolelta toimivat 2. salainen poliittinen osasto, 3. vastavakoiluosasto, 4. sotavastatiedusteluosasto ja 5. ulkomaanosasto, jonka osana 8. alaosasto harjoitti tiedustelutoimintaa Skandinavian maissa.

Talvisodan päättymisen jälkeen Neuvostoliiton ja Suomen rauhanneuvotteluissa ratkaistiin asia internoitujen Suomen kansalaisten palauttamisesta. Muodollisuuksien jälkeen 1. kesäkuuta vuonna 1940 Suomussalmen kuntaan lähti yhteensä 255 henkilöä. Vain viisi leiriläistä oli hakenut lupaa ja päättänyt jäädä Neuvostoliittoon. Ensin suomalaiset vietiin Kintesmän leiriltä Kuittijärvelle Jyrähmän satamaan, josta heidät kuljetettiin vartioiduissa saattueissa Enonsuuhun 85 kilometrin päähän kahdella Uhtuan metsälaitoksen järivialuksella. Enonsuusta matka jatkui soutuveneillä ja kävellen suluille, ja sieltä jälleen aluksilla Vuonniseen, mistä heidät kuljetettiin kolmessa erässä hevoskyydillä Lonkan rajanylityspaikalle. Suomen kansalaisten luovutus vastapuolelle suoritettiin 3. kesäkuuta vuonna 1940 majuri Häkkisen johtamalle edustustolle. Vielä ennen rajan yli siirtämistä suomalaisilta takavarikoitiin kaikki heidän ansaitsemansa neuvostoruplat (28 000 ruplaa), Suomen markkoja (liki 1000 markkaa) ja yhdeksän kultasormusta.

Eikä siinä vielä kaikki. Kotimaahan palautetut vietiin Mieslahden opistolle, jonne oli järjestetty karanteenileiri. Siellä heille tehtiin lääkärintarkastukset ja annettiin ruokaa. Lisäksi Valpo kuulusteli kaikki karanteeniin saapuneet tarkoituksenaan paljastaa ne ihmiset, jotka olivat veljeilleet neuvostoviranomaisten kanssa tai olivat mahdollisesti tulleet värvätyiksi. Vaasan hovioikeus tuomitsi maanpetoksellisesta toiminnasta 27 Kintesmän erityisleiriltä palannutta suomussalmelaista. Kaiken kaikkiaan talvisodan aikana ja sen jälkeen tuomiota jaettiin 45 Suomussalmen kunnan asukkaalle.

Näin talvisota runteli usean sellaisen Suomen kansalaisen elämän, jotka käytännössä olivat joutuneet kahden valtion harjoittaman politiikan uhreiksi.

Luku 14. Vienan Karjalan raja-alueiden väestön evakuointi

Talvisota toi mukanaan mittaamattomia kärsimyksiä. Rajan läheisyys koitui rajavyöhykkeen asukkaille kohtalokkaaksi. Puna-armeijan Pääesikunta *Stavka* antoi 30. tammikuuta direktiivin № 01447 *Vakoilun vastaisista toimenpiteistä*, jonka mukaan alueet, jotka käsittivät Suomelta valloitetut alueet ja vastaavasti Neuvostoliiton puoleinen 20–40 kilometriä leveä kaistale tuli tyhjentää välittömästi siviiliväestöstä.

Helmikuussa vuonna 1940 Karjalan kommunistipuolueen aluekomitean sekä Karjalan kansankomissariaattien neuvoston päätöksellä kaikki neuvostokansalaiset, jotka asuivat 40 kilometrin säteellä rajasta, siirrettiin muualle Karjalaan. Uhtuan seudun ikivanhojen karjalaiskylien asukkaiden evakuointi käynnistyi 3. kesäkuuta vuonna 1940. Rajaseuduilta lähti evakkotielle 546 perhettä (2371 henkilöä) yhteensä 18 paikkakunnalta mukanaan raavaskarjaa, josta 9. armeijan edustajille luovutettiin 1889 ja teurastettiin 207 elukkaa. Kalevalan piiristä evakuoitiin 19 kolhoosia, jotka olivat aiemmin joutuneet luovuttamaan armeijan käyttöön osan karjastaan sekä siemenvarastoistaan. Näin valtaviin ihmismassojen ja kolhoosien siirtäminen muualle teki hallaa alueen maataloudelle ja karjatuotannolle. Kevätkylvöt piti keskeyttää kylvösiementen puutteen takia, eikä jäljelle jäänyt karja saanut tarpeeksi ruokaa. Kukaan ei myöskään liiemmin välittänyt siirtoväestä, tai heidän majoituksestaan tai muonituksestaan. Töitäkin oli tarjolla vähän, mikä aiheutti kuohuntaa.

Luku 15. 72. rajajoukko ennen Suurta Isänmaallista sotaa

Talvisodan jälkeen rajan tuntumassa käynnistettiin mittavat rakennemuutokset uusilla rajoilla ja uusissa oloissa. Sadan kilometrin marssin jälkeen pikaisesti muodostettu 72. Kovdozerski-rajajoukko otti vartioitavakseen entisen 1. Uhtuan rajajoukon vastuualueen. Rajanvartijoilla oli mukanaan täyspakkaus. Tauoilla viritettiin tuli ja valmistettiin ruokaa. Jälkeenjääneitä ei havaittu. Yksikön johto sijoitettiin Oulankaan, entisen 72. rajajoukon 3. komendantuurin tiloihin. Yksikkö sai vastuulleen vartioita 115 kilometrin rajaosuutta, joka piti lisäksi kunnostaa koko pituudeltaan. Aina Suuren Isänmaallisen sodan alkamiseen asti

rajaosuudennaapureina olivat Alakurtin rajajoukko ja Repolan NKVD:n rajajoukko. Vartioitavalla rajaosuudella Kiestingissä ja Sohjankoskella oli sijoitettuna puna-armeijan 242. jalkaväkirykmentti. Uuden sodan alkaessa 72. rajajoukkoa johti majuri Pavel Aleksandrovitsh Goltsov ja sen poliittisesta valistuksesta vastasi pataljoonan komissaari V. Saveljev.

Luku 16. 72. rajajoukon miehistö Suuressa Isänmaallisessa sodassa

10. rajavartiojoukko kohtasi Suuren Isänmaallisen sodan tapahtumat sekä vihollisen kasvotusten, ensimmäisenä 72. rajajoukon joukkueista ja kapteeni Mihail Kirejevin johdolla. Nimittäin 1. heinäkuuta klo 4.40 rajavartiojoukon asemat joutuivat ankaran tykistötulen kohteeksi, klo 5.45 peräti 11 vihollisen lentokonetta alkoivat pommittaa sitä ja viimein klo 6.50 sen kimppuun hyökkäsi jalkaväki panssarivaunujen tukemana. Joukko taisteli 14 tuntia vihollisen kahta pataljoonaa vastaan. Piirityksen uhatessa komentaja Kirejev antoi käskyn vetäytyä järven vastakkaiselle rannalle. Vene varustettiin konekiväärillä tarkoituksena turvata jäljelle jääneiden perääntyminen. Vastakkaisen rannan puolelta vihollisen hyökkäystä torjui konekiväärin tulella rivimies Guizin, joka suoriutui velvollisuudestaan ansiokkaasti. Seuraavana kolmen päivän aikana häntä pidettiin kaatuneena, mutta neljäntenä päivänä hän onnistui löytämään omiensa luokse mukanaan vihollisen konepistooli sekä taistelussa hankittu konekivääri.

Osaston muut joukot taistelivat paljon suurempaa vihollista vastaan ja olivat jatkuvan tykistötulen kohteena. Karjalan sotapiirin NKVD:n joukkojen komentajan käskystä 72. rajajoukko ryhmitettiin 110–112 miehen vahvuiseksi taisteluyksiköiksi, joista kunkin tuli vastata torjuntataisteluista ottaen samalla huomioon vihollisen mahdolliset etenemisreitit sekä saksalaisten ja suomalaisten joukkojen keskittymiskohdat.

Rintaman komentajan käskystä rajajoukon tuli muodostaa sissijoukot paikallisesta väestöstä. Rajajoukon yhteyteen perustettiin siis karjalaisista ja suomalaisista koostuva 240 miehen vahvuinen joukko, jota voisi käyttää taisteluvoimana sekä äkkinäisten iskujen suorittamiseksi vihollisen selustaan.

72. Oulangan rajajoukko jatkoi taistelujaan. 12. lokakuuta vuonna 1941 se joutui kovaan koetukseen Kiestingin seuduilla. Tällöin 47 rajavartijaa luutnantti Serebrinin johdolla taisteli suomalaisten vahvistettua komppaniaa vastaan ja löi kaikki vihollisen hyökkäykset. Kuusi tuntia kestäneen torjuntataistelun jälkeen suomalaiset joutuvat perääntymään. 18. lokakuuta vuonna 1941 käynnistyi vimmainen taistelu Niskan kylässä, jota puolusti pieni ryhmä rajavartiomiehiä luutnantti Voronovin johdolla. Muutama mies sai torjuttua peräti viiden saksalaisen jääkäripataljoonan hyökkäykset, kunnes apuvoimat saapuivat. Rajajoukon 3. komendatuuri lähetettiin Repolan rajajoukon tueksi, joka taisteli Ontajärvellä. Kaiken kaikkiaan 72. Oulangan rajajoukon upseereilla ja rivimiehillä oli oma osuutensa Karjalan rintaman voimasuhteiden tasoittumisessa.

Talvella, 15.–25. joulukuuta vuonna 1941 Kiestingin Pinkosalmella 72. rajajoukko korotettiin 72. rajavartiorykmentiksi, joka alistettiin Karjalan rintaman selustan vartioinnista vastaavan NKVD:n hallinnolle. 14. armeijakunnan vasemmalla puolella oli puolustautumassa neuvostoarmeijan Kemin operatiivinen ryhmittymä, jonka selustaa määrättiin vartioimaan 72. rajavartiorykmentti. Ei ollut päivääkään ilman yhteenottoja vihollisen tiedustelu- ja kaukopartioryhmien kanssa.

Vuoden 1941 joulukuusta aina vuoden 1944 elokuuhun Karjalan rintaman ja tärkeimpien infrastruktuurikohteiden vartioinnista vastasi 72. rajavartiorykmentti, joka tehokkaalla toiminnallaan avusti Puna-armeijan torjuntataisteluja. Myöhemmin, syyskuun 7. ja 8. päivän välisenä yönä, Puna-armeijan yksiköt aloittivat hyökkäyksen, joka johti suomalaisten puolustuslinjojen murtamiseen Uhtuan lohkolla. Vihollinen joutui perääntymään koko rintaman pituudelta ja poistui Karjalan alueelta syyskuun loppuun mennessä. 72. rajavartiorykmentti eteni muiden joukkojen kanssa. Syyskuun lopussa rykmentin toinen pataljoona saavutti Neuvostoliiton ja Suomen valtakunnanrajan Kiestingin suunnalla, ja saman tekivät ensimmäinen ja kolmas pataljoona Uhtuan suunnalla. Aselevon solmimisen yhteydessä rykmentin eteneminen pitemmälle rajan yli pysähtyi.

8. lokakuuta vuonna 1944 sotatoimet loppuivat ja rykmentti asettui valtioden väliselle rajalle. Karjalais-Suomalaisen sotilaspiirin NKVD:n joukkojen komentajan

käskystä 72. rajavartiorykmentin nimi palautettiin jälleen Neuvostoliiton NKVD:n joukko-osastojen 72. rajajoukoksi.

Luku 17. Vienan Karjalan väestön evakuointi vuonna 1944

Aivan Suuren Isänmaallinen sodan alkuvaiheessa saksalaiset ja suomalaiset asevoimat valtasivat yli puolet Karjalais-suomalaisen Neuvostotasavallan alueesta. Karjalan rintaman voimasuhteet saatiin tasoittumaan vuoden 1941 loppuun mennessä, jolloin alkoi niin kutsuttu asemasotavaihe. Suurin osa Vienan Karjalasta pysyi miehityksen alaisena vuoden 1944 kesään asti. Miehitykselle alueille jäi reilu 83 000 siviiliä, joista 14 926 sijoitettiin siirtoleireille ja 162 keskitysleireille. Valloitetuilla alueilla suomalaiset yrittivät toimia harkitusti huomioiden kansalliset tekijät. Kun heimokansojen edustajat (karjalaiset, vepsäläiset, inkerinsuomalaiset, suomalaiset, virolaiset ja mordvalaiset) kuuluu vapauttaa ja liittää osaksi Suur-Suomea, niin alkuperäiskansoihin kuulumattomat tuli siirtää pois Vienasta.

Suomen armeijan perääntyessä Karjalan kannaksella vuoden 1944 puolivälissä alkoivat evakuointitoimenpiteet myös Itä-Karjalassa. Evakuoinnista vastasi majuri V. Koiviston johtama toimikunta. Uhtuan alue kuului saksalaisen sotahallinnon piiriin. Kaiken kaikkiaan 600 asukkaasta 324 henkilöä, jotka asuivat rajan tuntumassa Vuokkiniemellä, Pirttilahdessa, Kivijärvellä ja Akonlahdessa, ilmaisivat halukkuutensa lähteä vetäytyvien joukkojen mukaan. Varsinainen evakuointi käynnistettiin 4. syyskuuta vuonna 1944 aselevon ilmoituksen jälkeen. Jo 7. syyskuuta kaikki evakuoitavat siirrettiin rajan toiselle puolelle. Hyrynsalmelle avattiin evakkokeskus. Kuljetukset suoritettiin kolmea eri reittiä pitkin: yksi reitti kulki Vuonnisesta Lonkan kautta Hyrynsalmelle, toinen kuorma-autoilla kuljettava reitti kulki Vuokkiniemeltä Raatteen tietä Hyrynsalmelle ja kolmas reitti kuljettiin ensin veneillä Akonlahdesta Hämelähteen ja sitten kuorma-autoilla Hyrynsalmelle. Viimeiset lähtijät poistuivat perääntyvien suomalaisten sotajoukkojen mukana. Hyrynsalmelta evakot lähetettiin Alapitkän leirille. Asiakirjoista tiedetään, että suurin osa evakoista lähti kotikonnuiltaan omasta halustaan. Muutamat evakot olivat kotoisin Tollonjoelta. He olivat aikaisemminkin kertoneet, että jos venäläiset palaavat, niin he muuttavat Suomeen. Suurinta lähtöinnostusta osoitti nuoriso, kun taas vanhemmat henkilöt olivat kiinnittyneempiä asuinpaikoilleen. Kaikki ei ollut

niin yksiselitteistä: allekirjoittaneen mielestä aika monelle lähtö Suomeen oli ainoa ratkaisu, sillä he olivat miehityksen aikana suomalaisten sotilashallinnon palveluksessa.

Luku 18. Syyskuussa vuonna 1944. Viimeinkin rauha ja... jälleen venäläisiä Suomussalmella

Sotatoimet päättyivät. Syyskuun 14. päivänä vuonna 1944 Moskovassa allekirjoitettiin rauhansopimus, jossa Suomen asema linjattiin sodan hävinneenä osapuolena. Tosin Suomi sai pitää itsenäisyytensä ja oikeuden harjoittaa itsenäistä ulkopoliittikkaa. Suomea ei miehitetty samalla tavalla kuin muita Saksan puolella taistelleita satelliitteja, koska Neuvostoliitto päätti olla käyttämättä voittajan etuoikeutta eri syistä. Suomessa oli edelleen saksalaisia eikä heillä näyttänyt olevat kiirettä lähtöön.

17. syyskuuta vuonna 1944 Suomen alueelle marssitettiin 54. jalkaväkidivisioonan yksiköt, joiden tehtävänä oli puhdistaa Suomen alue saksalaisista. Yksiköt alkoivat työntää saksalaisia kohti länsirajaa pienin välikohtauksin. Jälleen venäläinen sotamies löysi itsensä Raatteen tieltä ja tällä kertaa pääsi Suomussalmelle asti. Neuvostoliiton puolella olevalle Suomussalmen kunnan koillispuolelle eteni kaikkiaan 3500 miestä kahdessa eri kolonnassa. Suomussalmelta jouduttiin evakuoimaan osa väestöstä. Sen jälkeen kun 54. jalkaväkidivisioona eversti Dektrajevin johdolla oli suoriutunut tehtävästään puhdistaa Suomussalmen kunta saksalaisista, divisioona palautettiin Raatteen ja Kuivajärven kautta vuoden 1944 marraskuussa Neuvostoliiton puolelle.

8. lokakuuta vuonna 1944 muutettiin 72. rajavartiorykmentti Neuvostoliiton NKVD:n 72. rajajoukoksi ja komennettiin rajavartiotehtäviin. Sodan jälkeisinä vuosina sen yksiköt suorittivat erilaisia tärkeitä tehtäviä ja muun muassa siirsivät neuvostojoukot Suomen puolelle suomalaisten asevoimien avuksi ja takaisin, pystyttivät murskatut rajapyykit, hoitivat Neuvostoliiton valtakunnanrajan vartioimistoimet ja 54. jalkaväkidivisioonan huollon. Lopulta viimeiset neuvostojoukot palasivat 20. marraskuuta vuonna 1944 Vasonvaaran

rajanylityspaikan kautta Neuvostoliiton puolelle – tapahtuma, johon päättyi Vienan rajavartijoiden uuvuttava toinen maailmansota.

Siitä lähtien niin suomalaiset rajavartijat kuin neuvostoliittolaiset rajavartijat alkoivat pitämään yllä järjestystä kukin omalla puolellaan. Viimein näille historiallisille seuduille saapui rauha. Kovia kokenut raja vahvistui useiden vuosien ajaksi. RAUHA on kuitenkin ollut vahvikkeista tärkein!

Luku 19. Rauhan raja. Ensimmäisiä sodan jälkeisiä vuosia.

Välirauha Neuvostoliiton ja Suomen välillä solmittiin 19. syyskuuta vuonna 1944. Sopimukseen kirjattu maiden välinen raja ei ole sen jälkeen liikahtanut mihinkään. Rauhanomainen rinnakkaiselo mahdollisti sen, että molempien maiden rajavartijat alkoivat keskittyä toimintansa olennaisimpaan osaan, eli rajan merkitsemiseen maastoon ja sen kunnostamiseen. Paloaukeille ja umpeen kasvaneille hakkuualueille kohosi punavihreitä ja raidallisia Neuvostoliiton vaakunalla varustettuja rajamerkkejä, pylviäitä ja paaluja. Vapautetut alueet alkoivat kansoittua, ja elämä palasi vähitellen raiteilleen. Hyvin usein nämä asiat tapahtuivat rajavartijoiden tuella. He auttoivat paikallishallintoja uuden elämän alkutaipaleella.

Vuonna 1948 Neuvostoliiton ja Suomen välillä tehtiin YYA-sopimus, joka loi kestävän pohjan kahden naapurikansan hyvälle suhteille. Samalla rajan luonne muuttui. Tuolloin idän ja lännen välillä oli käynnistymässä kylmä sota, mutta siitäkin huolimatta rajaa ei enää pyritty käyttämään porttina peitehenkilöllisyyden turvin soluttautuville salaisille agenteille, vaan turvallisuuden takeena. Maiden rajavartijat alkoivat ratkaista esiin tulevia haasteita neuvottelemalla ja perustivat toimintansa molemminpuoliseen kunnioitukseen. Ja siinä riitti opettelua. Kun sotatoimet olivat erottaneet ihmiset toisistaan, ensimmäisinä sodan jälkeisinä vuosina Suomussalmen ja Kalevalan välisellä rajalla oli hiljaista.

Toisinaan havaittiin harvoja laittomiksi luokiteltuja rajanylityksiä. 19.–25. elokuuta vuonna 1949 tapahtui 1. ja 2. raja-aseman vastuuosuudella laiton rajanylitys, jonka johdosta käynnistettiin pidätysoperaatio. Siihen osallistuivat rajajoukon kaikki asemat, reserviläiset ja komendatuurit. Taitavasti suoritettujen etsintöjen ja

pidätyksen ansiosta 6. raja-aseman rivimiehet Popov ja Mendin onnistuivat pidättämään rajan yli laittomasti pyrkineen miehen, joka myöhemmissä kuulusteluissa todettiin valtion etsintäkuuluttamaksi rikolliseksi.

Uhtuan rajajoukko, sen komendatuurit ja raja-asemat kohensivat valtakunnanrajan valvonnan tasoa 1940-luvun puolivälissä ja 1950-luvulla. Rajalle ja rajaseudulle hakattiin uusia raja-aukkoja ja raivattiin vanhoja, rakennettiin uutta infrastruktuuria ja ajoteitä, vedettiin sähkö- ja viestintälinjat, pystytettiin uusia henkilötiloja ja valvontatorneja raja-asemille ja varustettiin rajaviiva hiekkakaistalla sekä varmistettiin nykyaikaisilla hälytysjärjestelmillä. Vuonna 1949 rajajoukon toimivaltuuksia laajennettiin ja sille alistettiin uusi rajanylityspaikka Vienan Kemin piirin Rabotsheostrovskissa.

Rajavartiosto suoritti tavoitteellista valistustyötä paikallisväestön keskuudessa tarkoituksenaan hyödyntää sitä valtakunnanrajan valvontatehtävissä. Vuonna 1955 perustettiin 39 avustusjärjestöä ja kaksi avustusryhmää yhteensä 445 henkilön vahvuudella rajajoukon rajaosuuden läheisyydessä olevissa asutuksissa. Vuonna 1958 13. vartioaseman rajaosuudelle pystytettiin ensimmäinen sähköinen hälytysjärjestelmä C-100, jonka pituus oli 11,7 kilometriä.

Luku 20. Kohti tasapainoista rajaa 1960–1980 -luvuilla

26. elokuuta vuonna 1960 kahden naapurimaan hallitukset allekirjoittivat sopimuksen, jossa määriteltiin Suomen ja Neuvostoliiton välisellä valtakunnan rajalla noudatettava järjestys ja rajatapahtumain selvittämisjärjestys. Sen pöytäkirjassa määriteltiin rajavaltuutettujen toiminta näin:

Sosialistisen Neuvostotasavaltain Liiton puolelta:

Uhtuan alueen rajavaltuutettu, jonka vakinaisena sijoituspaikkana on Uhtuan kauppala. Hänen toimintalohekonsa ulottuu rajamerkistä n:o 774 rajamerkkiin n:o 673.

Suomen Tasavallan puolelta:

Kainuun alueen rajavaltuutettu, jonka vakinaisena sijoituspaikkana on Kajaanin kaupunki. Hänen toimintalohkonsa ulottuu rajamerkistä n:o IV/117 rajamerkkiin n:o 665.

Jo 1960-luvulla paikallisista asukkaista muodostettiin 42 vapaaehtoista partiota, joiden vahvuus oli 936 henkilöä, turvaamaan rajaa ja tehostamaan valvontaa. Kun Uhtua muutettiin Kalevalaksi vuonna 1963 sai 72. rajajoukko nimekseen Kalevalan 72. rajajoukko. Vuonna 1973 Neuvostoliiton ministerineuvoston alaisen turvallisuuskomitean 17. toukokuuta antaman käskyn № 0043 nojalla rajajoukkoon liitettiin 4. luokan rajanylityspaikka Suoperä. Uuden rajanylityspaikan henkilöstö käsitti 27 henkeä. Kalevalan rajajoukko palkittiin Punaisen Tähdän kunniamerkillä 30. huhtikuuta vuonna 1975 Neuvostoliiton Korkeimman Neuvoston puhemiehistön päätöksellä. Kunniamerkki myönnettiin Suuressa Isänmaallisessa sodassa saavutetun voiton 30-vuotisjuhlan kunniaksi sekä erinomaisesta valtakunnanrajan rajaturvallisuuden ylläpitämisestä.

22. syyskuuta vuonna 1979 Neuvostoliiton Korkeimman Neuvoston puhemiehistö tiedotti, että 28. toukokuuta – päivä, jolloin Lenin allekirjoitti dekreetin *Rajavartioston perustamisesta* – määrätään vuosijuhlapäiväksi, eli Rajavartijan päiväksi.

Kalevalan rajajoukolle 1960- ja 1980-luvut olivat rajajärjestyksen ja rajaturvallisuuden ylläpitämisen ja kohentamisen aikaa. Johdon ja henkilöstön voimavarat kohdennettiin rajavalvonnan tehostamiseen, toimivaltuuksien tarkentamiseen olosuhteet huomioon ottaen, taisteluvalmiuksien ylläpitämiseen sekä joukkotehtävien taktiikkaan jokapäiväisissä tilanteissa. Tuolloin oli päätymässä eräs historiallinen aikakausi, jolloin kalevalaiset soturit saivat kunniaakkaasti palvella omaa Isänmaataan. Aika vei vääjäämättömästi kohti Neuvostoliiton romahtamista. Vuosi 1991 oli loppuillaan. Murroksesta huolimatta Venäjä on pysynyt samana, yhtä lailla sen kansa, joka on ansainnut itsenäisyytensä ja riippumattomuutensa. Ihmiset ovat verrattomalla henkisten ja fyysisten voimien jännityksellä turvanneet rajan kestävyuden ja luoneet olosuhteita uudentyyppiselle, rauhan ja hyvän naapuruuden, rajalle.

Luku 21. Valtioiden välisen toiminnan ja lähialueyhteistyön tiellä

Ensimmäisiä yhteistyön merkkejä alkoi tulla näkyviin 1960-luvulla. Silloin Suomeen alettiin toimittaa puutavaraa ulkomaankaupan sopimusten pohjalta Kalevalan sahailtokselta Lonkka-Karttimon ja Vasonvaara-Raatteen rajanylityspaikkojen kautta. Kauppasuhteita kehitettiin vahvasti ja molempia osapuolia hyödyntävällä tavalla myös muualla. Vuonna 1962 Suomelle vuokrattiin Venäjän puoleinen osuus Saimaan kanavasta, jolla on edelleen maan kehitykselle taloudellisesti tärkeä.

Aivan 1970-luvun alussa toteutettiin maiden välisten suhteiden kannalta tärkeä yhteishanke ja rakennettiin Paanajärven sahailtos ja Paanajärven taajama. Silloin käynnistettiin sahamateriaalin vienti Suoperän rajanylityspaikan kautta, joka avattiin tilapäisesti maantieliikenteelle. Vastaavasti Suomen puolelle perustettiin Korttesalmen rajanylityspaikka.

Jatkossa lähialueyhteistyön ja maiden kauppasuhteiden kehitys liittyi tiiviisti Kostamuksen kaupungin ja rautamalmirikastamon rakentamishankkeeseen. Tämä asetti Karjalan tullilaitoksen kehitykselle uusia haasteita.

Ihmiset olivat aina tienneet, että näillä seuduilla on rautamalmia. Lapin pogostojen asukkaat erottivat rautamalmista rautaa, jota toimitettiin Pomorjen suolakeittämöille. Ylijäämät myytiin Keski-Venäjälle. Vuosisadat vierähtivät... Tulevaisuuden kannalta mittavat löydökset tehtiin vuosina 1945–1946, jolloin suoritettiin aeromagneettisia kuvauksia Kostamus-kylän ympäristössä. 1950- ja 1960-luvuilla alueelle lähetettiin useita geologisia retkikuntia tutkimaan aluetta ja keräämään tietoa mahdollisen rautamalmirikastamon perustamista varten. Päätös sen rakentamisesta tehtiin vuonna 1967 ja 31. lokakuuta vuonna 1973 Neuvostoliiton ja Suomen välillä allekirjoitettiin valtioiden välinen sopimus, jossa sovittiin Kostamuksen rautamalmirikastamon sekä Kostamuksen kaupungin rakentamisesta. 3. joulukuuta vuonna 1973 Neuvostoliiton Ministerineuvoston alaisen turvallisuuspalvelun käskystä avattiin Lytän rajanylityspaikka.

20. tammikuuta vuonna 1974 rajamerkki № 695 kohdalla ensimmäiset Suomen kansalaiset ylittivät valtakunnan rajan tarkoituksenaan ryhtyä Kostamukselle vievän radan ja autotien rakentamiseen. Siitä lähtien vastuu henkilöiden ja tavaroiden liikennöinnistä rajan yli siirrettiin Viipurin tullille. Kostamuksen kylän ympäristöön ei oltu perustettu omaa tullitoimintaa, joten tullivalvonnassa päätettiin jatkossa hyödyntää Lyttään tullilaitoksen työntekijöitä. Alkuvaiheessa miehet lennätettiin perille helikoptereilla, koska liikenneverkostoa ei ollut. Eräs valtakunnanrajalle komennetuista Viipurin tullin tulliviranomaisista oli N. Katshanov, joka on nykyisin kansalaisjärjestö *Viipurin tullin veteraanit* puheenjohtaja.

4. marraskuuta vuonna 1977 Neuvostoliiton ulkomaankaupanministeriön päätöksestä Karjalan ASTN:n Lyttä-rajanylityspaikan yhteyteen perustettiin Viipurin tullin alaisuudessa toimiva tulliasema. Asemalla oli 12 ihmisen henkilöstö, joka käsitteli vuorokauden ympäri kaikkia Suomen puolelta tulevia ajoneuvoja, kuljetuksia sekä rautamalmirikastamon rakentajia. Sen johtajaksi tuli Vladimir Pobiruhin.

Tullitarkastuksia suoritettiin ympärivuorokautisesti rajalla (rauta- ja maantieasemat sijaitsivat 40 kilometrin päässä Kontokista) sekä välittömästi tehtaan ja yhdyskunnan rakennustyömailla. Suomesta tuotiin rakennustarvikkeita, koneita ja laitteita Kostamuksen kaupungin ja Kostamuksen malmirikastamon rakentamista varten. Karjalasta Suomeen vietiin hakattua raakapuuta, joka tarkastettiin Kalevalan Vuonnisessa ja Lytässä, Mujejärven Roukulassa, Inarissa ja Novo-Lenderyssa (uitto), Kolvasjärvellä, Louhen Pääjärvellä, Suoperässä, Tuhkalassa, Suojärvellä Kuolismaalla ja Haapavaaralla. Vuoteen 1979 mennessä Lytän rajanylityspaikan kautta kulki 459 000 henkilöä (mukaan lukien siellä palvelleet henkilöstö) ja 117 000 kulkuneuvoa kansainvälisen rakennustyömaan tarpeisiin.

Vuonna 1982 valmistui rikastamokombinaatin ensimmäinen vaihe. Noudattaen hallitusten välistä sopimusta yhteistyöstä Kostamuksen rikastamokombinaatin rakentamisesta toisen ja kolmannen rakennusvaiheen aikana, käynnistettiin

jatkuvat rautapellettien toimitukset Suomeen. Toimitukset ylsivät 1,2 miljoonaan tonniin vuosittain. Niiden tarkastukset suoritti Lytän rajanylityspaikan henkilöstö.

17. marraskuuta vuonna 1982 ulkomaankauppaministeriön päätöksellä №590 Lytän rajanylityspaikka muutettiin Kostamuksen tulliksi. Siitä tuli ensimmäinen, ja siihen aikaan ainoa, itsenäisesti toimiva tulli Karjalassa. 24. tammikuuta vuonna 1983 Kostamuksen tullin ensimmäiseksi johtajaksi nimitettiin V. Pobiruhin. Myöhemmin, eli vuosina 1992–2001, hän luotsasi Petroskoin tullia. Nykyisin kenraalimajuri Pobiruhin työskentelee Pietarin tullin apulaisjohtajana.

Tulliasema toimi joustavasti ottaen huomioon meno-paluuliikenteen nousut ja laskut. Rajan tilapäinen ylittäminen järjestettiin suomalaisille yksinkertaistetuin muodollisuuksin: tulliselvitykset piti täyttää vain henkilökohtaisten tavaroiden osalta. Vuonna 1983 Kostamuksen tulli hoiti välilliset rajatarkastukset ja tarkkaili raakapuun sekä sahatavaran vientiä Suomeen Lytän, Suoperän, Mäkijärven, Roukulan ja Kolvajärven rajanylityspaikoissa. Sen sijaan Neuvostoliiton KGB:n rajavartiosto vastasi jatkuvasta valvonnasta edellä mainituissa rajanylityspaikoissa. 3. lokakuuta vuonna 1983 Suomen ja Neuvostoliiton välille avattiin rautatieliikenne ja perustettiin Kivijärven tulliasema.

Kostamuksen tullin toimintaa kehitettiin jatkuvasti. Vuonna 1986 tarkastukset hoidettiin kahdeksassa asemassa (osa oli käytössä vain talvella, osa taas vain kesällä). Lytän ja Kivijärven rajanylityspaikkojen lisäksi toimivat Tuhkalan, Mäkijärven, Roukulan, Kokkajärven, Kolvasjärven ja Haapavaaran kohteet, jotka sijaitsivat 900 kilometrin pituisella rajaosuudella. Ajan mittaan Kostamuksen malmirikastamon tuotantoa lisättiin ja rautapelletin viennistä Suomeen tuli pysyvää. Siitä huolimatta että Kostamuksen tullissa työskenteli vain kymmenen henkilöä, he tullasivat myös Segezhan ja Kontupohjan paperitehtaiden tuotteita, joita alettiin viedä ulkomaille kansainvälisten sopimusten mukaisesti.

Kenraali Pobiruhin oli ensimmäisiä virkamiehiä, jotka tiedostivat tullilaitoksen merkityksen rajan läheisyydessä olevan tasavallan talouselämän kannalta. Vuoden 1989 toukokuussa hän esitti asian Neuvostoliiton valtiollisen tullihallinnon istunnossa. Yllä mainitut seikat kertovat Kostamuksen tullin historiallisesta

merkityksestä Karjalan tullilaitoksen kehityksessä sekä yhteydestä Viipurin tulliin. Toisaalta maassa alkaneet poliittiset ja taloudelliset muutokset, kuten Luoteis-Venäjän tullihallinnon ja Venäjän valtiollisen tullikomitean perustaminen, heijastuivat välittömästi myös Kostamuksen tulliin.

Vuonna 1989 ”kylmän sodan” päättymisen sekä ”rautaesiripun” romahtamisen merkit tulivat selvästi näkyviin. Se vaikutti myönteisesti ulkomaankauppaan ja tullimenettelyjen liberalisointiin lukuisten yhteisyritysten ja -yhdistysten välisessä kanssakäymisessä. Aikaisempia vientiä ja tuontia koskevia kieltoja alettiin asteittain purkaa, mikä todisti entisestään perusteellisen tullilaitoksen toiminnan uudistamisen tarpeellisuuden länsirajalla. Maassa käynnistynyt uudistusohjelma, joka tunnetaan nimellä perestroika, käynnisti kokonaisvaltaisen demokraattisen muutosliikkeen, joka pyyhkäisi maan yli ja raikasti sen tunkkaista elämää kaikilla aloilla. Nämä tuulahdukset vaikuttivat myös Kostamuksen tulliin.

10. toukokuuta vuonna 1990 perustettiin Neuvostoliiton Ministerineuvoston alainen Luoteis-Venäjän tullihallinto, johon liitettiin myös Kostamuksen tulli. Tullilaitoksen uudet tehtävät ja tarve muuttaa sen toimintaa loivat edellytyksiä toimintarakenteiden ja uusien osastojen perustamiselle. Vuoden 1990 heinäkuussa Kostamuksen tulli hoiti monimuotoisia toimeenpano- ja valvontatehtäviä Kivijärven ja Lytän rautatieyhteyksipaikoilla, valvoi raakapuun kuljetuksia Tuhkalan, Mäkijärven, Roukulan, Kolvasjärven ja Kokkajärven tilapäisillä tulli-asemilla ja vastasi Nadvoitsan alumiinitehtaan ja Segezhan sellutehtaan tuotteiden tullauksesta. Tuotteiden tullaus hoidettiin myös Belomorskissa ja Rabothseostrovskissa, Kostamuksen tavaratoimituskeskuksessa ja rautatien huolintakeskuksessa. Tavara-, liikenne- ja matkustajavirtojen kasvaessa samana vuonna alettiin kaavailla uusia tulliasemia Vuonniselle ja Nuoruselle. Karjalan ministerineuvoston 16. elokuuta vuonna 1990 antaman päätöksen myötä käynnistettiin kahden maantieliikenteen rajanylityspaikan, Lyttä-Vartiuksen sekä Värtsilä-Niiralan, kustannusarvion laatiminen. Lytän ylityspaikan rakentaminen päätettiin aloittaa vuonna 1992. Neuvostoliiton ministerineuvoston 14. syyskuuta vuonna 1990 tekemän päätöksen №1541-PC myötä avattiin Vasonvaara-Raate -rajanylityspaikka.

Kostamuksen tullin henkilöstömäärä nostettiin vuoden 1991 puolivälissä 38 henkilöön. Siten päästiin paremmalla ammattitaidolla ottamaan vastaan Neuvostoliiton hallituksen asettamia tavoitteita kehittää markkinataloutta ja toisaalta vähentää merkittävästi valtion ulkomaankauppamonopolia. 25. lokakuuta perustettiin Venäjän Federaation valtiollinen Tullikomitea, jonka haaraosastona toimivaan Luoteis-Venäjän tullihallintoon liitettiin Kostamuksen tulli. Vuoden 1992 alussa avattiin uusia tullitoimipaikkoja Segezhaan, Louhen taajamaan, Pääjärvelle ja Vuonniseen. Vuonna 1993 avattiin Lytän ja Suoperän toimipaikat ja vuonna 1995 ne avattiin myös Mujejärvelle ja Vienan Kemiin. Vuoden 1996 tammikuuhun mennessä Kostamuksen tullin henkilöstömäärä kasvoi 275 vakituiseen henkilöön.

Venäjä ja Suomi ovat jatkuvasti korostaneet yhteisen rajan rauhanomaista luonnetta. Siten 11. maaliskuuta vuonna 1994 allekirjoitettiin sopimus Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän Federaation hallituksen välillä Suomen ja Venäjän välisen valtakunnanrajan ylityspaikoista. Noudattaen tätä sopimusta 23. tammikuuta vuonna 1995 kahden maan täysivaltaiset edustajat – Venäjän puolelta rajavartioston johtaja A. Nikolajev ja Suomen puolelta Rajavartiolaitoksen johtaja M. Autio – vahvistivat pöytäkirjan muodossa rajalla olevien ylityspaikkojen toiminnan. Maantieliikenteelle avatun Vuonninen-Karttimon lisäksi 21. helmikuuta vuonna 1997 Venäjän ja Suomen rajavartiolaitosten johtajat sopivat Vasonvaara-Raatteen rajanylityspaikasta. Vuoden 1998 lopulla vedettiin sähköverkkolinja Suomen puolelta Latvajärvelle ja edelleen 8. rajavartioasemalle. Vuonna 1999 Vasonvaara-Raate -tulliasema suljettiin.

Tärkeäksi vaiheeksi maiden välisessä vuorovaikutuksessa sekä lähialueyhteistyössä koettiin vuonna 1995 alkanut Lytän kansainvälisen rajanylityspaikan rakentaminen. 23. elokuuta vuonna 1997 se avattiin virallisesti. Maantieliikenteelle tarkoitettun rajanylityspaikan juhlallisiin avajaisiin ottivat osaa Venäjän pääministeri V. Tshernomyrdin sekä Suomen pääministeri P. Lipponen. Nykyään Kalevalan rajajoukon varusmiehet ja henkilöstö, Kostamuksen tullin henkilöstö sekä muut valtion viranomaistahot turvaavat valtakunnanrajan osuuden toimivuuden Lyttä-rajanylityspaikan kohdalla tiiviissä yhteistyössä suomalaisten kollegojensa kanssa.

Luku 22. Venäjän ja Suomen rajalla 2000-luvulla: naapuruutta, yhteisymmärrystä, yhteistyötä ja näkymiä

Neuvostoliiton hajoaminen ja clearing-kaupan loppuminen olivat osasy s Suomen 1990-luvun alun lamaan: Suomen elinkeinoelämä oli monessa mielessä riippuvainen Neuvostoliitosta ja esimerkiksi 1980-luvun puolessa välissä Suomen kokonaisviennistä peräti 25 prosenttia oli idänkauppaa. Neuvostoliiton hajoaminen aiheutti myös maiden välisten suhteiden uudelleen arvioinnin – vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen jatkaminen ei tuntunut mielekkäältä, joten YYA-sopimuksen lopettamisesta sovittiin vuonna 1992 Suomen ja Venäjän keskinäisen noottien vaihdon myötä. Samalla jäivät menneisyyteen ”erityiset suhteet” Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Kuitenkin suhteellisen lyhyessä ajassa ja mittavien muutosten ansiosta ”tuhansien järvien maa” onnistui selviämään viime vuosisadan lopun lamasta ja kääntämään talouskasvun nousuun. Nämä muutokset eivät sanottavasti näkyneet kahdenkeskisissä suhteissa, vaikkakin eri aikoina niihin kiinnitettiin enemmän tai vähemmän huomiota.

2000-luvulle tultaessa tuoreimman rajankäynnin mukaan Venäjän ja Suomen valtakunnan rajan pituus on 1343,6 kilometriä, josta Karjalan osuus on 798,3 kilometriä, eli 61,4 prosenttia. Valtion rajaa ovat suojelemassa Venäjän Federaation turvallisuuspalvelu FSB:n kolme rajavartiojoukkoa toimialueenaan Sortavalan, Suojärven ja Kalevalan piirit. Nykyään Karjalan tasavallassa toimii Luoteis-Venäjän tullihallinnon kolme tullitoimipaikkaa: Petroskoin tulli, johon kuuluvat Kontupohjan, Karhumäen, Aunuksen, Prionezhskin piirin, Segezhan, Petroskoin lentokentän, Lahdenpohjan ja Värtsilän rajanylityspaikan tulliasemat; Kostamuksen tulli, johon kuuluvat Kostamuksen ja Pääjärven tullipaikat sekä Lytän maantie- ja rautatieliikenteen rajanylityspaikat ja Suoperän tilapäinen ylityspaikka. 1. heinäkuuta vuonna 2008 tasavallassa suoritettujen uudistusten jälkeen kaikki tulliviranomaiset on yhdistetty Karjalan tulliksi, jonka ensimmäiseksi johtajaksi on nimetty tullipalvelun eversti A. Nakroshev.

Sisämaassa tullin toimipaikkoja on Petroskoin lentokentällä ja Kemin kaupungin satamassa. Valtakunnanrajalla suoritetaan tullivalvontaa ja hallintaa seuraavasti:

- maantieliikennettä palveleva kansainvälinen rajanylityspaikka Värtsilä
- maantieliikennettä palveleva kansainvälinen rajanylityspaikka Lyttä
- rautatieliikennettä palveleva rajanylityspaikka Värtsilä
- rautatieliikennettä palveleva rajanylityspaikka Lyttä
- tilapäiset tullitoimipaikat (toiminnassa): Suoperä, Mäkijärvi, Lonkka, Inari, Haapavaara, Korpiselkä Ristilahti, Syväoro
- tilapäiset (suljetut) tullitoimipaikat: Vasonvaara, Roukula, Kolvasjärvi, Kivivaara, Konsojärvi, Kuolimaa, Hekselä

Suomen ja Venäjän valtakunnanrajan Karjalan osuudella on rajavyöhyke. Karjalan tasavalta antoi rajavyöhykkeestä sekä rajavyöhykkeellä noudatettavasta järjestyksestä 23. lokakuuta vuonna 2001 asetuksen №238, tarkoituksena suojella rajaturvallisuutta ja turvata Venäjän Federaation valtakunnanraja. Rajavyöhyke on viisi kilometriä leveä. Rajavyöhykkeellä Kalevalan piirissä ovat Kiirasjärvi, Lonkka, Ala-Lapukka, Vasonvaara ja Kivijärvi.

Karjalan tasavallan hallitus tekee tiivistä yhteistyötä raja- ja tulliviranomaisten kanssa rajanylityspaikkojen kunnostamiseksi ja päivittämiseksi. Vuosina 2000–2002 toteutettiin mittavat uudistustyöt maantieliikennettä palvelevissa rajanylityspaikoissa, minkä jälkeen vuosina 2002–2006 käynnistettiin Värtsilälle ja Lyttälle vievän tieverkoston parannushanke sekä tilapäisten rajanylityspaikkojen (Suoperä, Mäkijärvi, Lonkka, Inari, Haapavaara, Ristilahti, Syväoro ja Korpiselkä) teknisten laitteiden käyttöönotto, minkä ansiosta tulevaisuudessa olisi tarkoitus myöntää Suoperän, Lonkan ja Syväoron rajanylityspaikoille kansainvälinen asema.

Tämän työn varmistamiseksi käytetään myös ulkopuolista rahoitusta. Vuonna 2001 Euroopan komissio myönsi kuusi miljoonaa euroa Suoperän rakentamiseksi. Tämä rajapaikka on Karjalan pohjoisten piirien, eli Louhen ja Kalevalan, kehityksen kannalta erityisen tärkeä. Vuonna 2005 käynnistyi Suoperä-Kortosalmen rakennushanke.

Yhtä merkittävää kansainvälisen kaupan elpymisen kannalta on Lietmajärvi-Kotshkoma -radan saattaminen käyttökuntoon, jolloin Karjalan ja Komin tasavaltojen sekä Arkangelin alueen rataverkosto yhdistyisivät yhtenäiseksi

kuljetuskäytäväksi, joka sujuvoittaisi tavarakuljetuksia Uralilta, Siperiasta ja Kauko-Idästä Euroopan maihin.

Karjalan tulli toimii sellaisella maantieteellisellä alueella, jossa on suuria metsiä ja tutkitusti mittavia luonnonvaraesiintymiä. Tämä pakottaa selvittämään Karjalan tasavallan suurimpien tuotantolaitosten ulkomaankaupan potentiaalia ja niiden vientituotteiden, kuten sahatavaran, paperin ja alumiinin, vientimahdollisuuksia. Alueella sijaitsee Luoteis-Venäjän suurin rautamalmiesiintymä, joka määrittelee Kostamuksen kaupungin visioita. Metsistä suurin osa on suojelualueita, jotka on luokiteltu ykköstyypin metsiksi. Alueella on myös kansainvälinen Kostamuksen luonnonpuisto. Kalevalan kansallisella piirillä, johon kuuluu Kostamuksen kaupunki, on oma statuksensa. Kostamuksen tullin toimialueella sijaitsevat luonnonpuistot ja suojelualueet, jotka tunnetaan myös Fennoskandian vihreänä vyöhykkeenä, ovat tulleet Tasic-ohjelman piiriin. Kalevalan ja Paanajärven puistojen perustamisen myötä suojelualueille on luotu varantojen käyttöohjelma sekä kestävän luontomatkailun kehittämisohjelma.

Nämä toimenpiteet tulevat antamaan uutta pontta kansainvälisten suhteiden ja lähialueyhteistyön lisäämiselle. Alueelle kaavillaan uusia investointeja, ja sen elinkeinoelämä ja väestörakenne pääsevät vahvistumaan matkailun kehittämisen kautta. Odotukset ovat suuria kestävän metsästys-, kalastus-, urheilu- ja luontomatkailun sekä kulttuuritoiminnan suhteen. Kansainvälisiä matkustajia kiinnostaa karjalaisuus ja paikallisuus sekä mahdollisuus hyödyntää luonnon tarjoamia puitteita. Myös ystävyyssuhteita kehitetään Suomussalmen suuntaan kulttuurivaihdon, koulutuksen, urheilun ja matkailun kautta.

Talvisota kesti 105 päivää. Sen kauheiden tapahtumien symboliksi nostettiin Punakaartin 44. divisioonan joukkohauta, jonka Sterh-kansalaisjärjestö löysi Vasonvaaran ympäristöstä, ja jossa arvioitiin olevan 400 punakaartilaisen jäännökset. He olivat kuolleet Raatteen sotasairaalassa, ja heidän ruumiinsa luovutettiin vuoden 1940 maaliskuussa Neuvostoliitolle. 29. syyskuuta vuonna 2007 joukkohautapaikalle asetettiin ortodoksinen risti, suoritettiin vainajien jumalanpalvelus ja osoitettiin heidän muistolleen sotilaskunniaa laukauksin.

Nykymaailman uuden uhkat, kuten terrorismi, kansainvälinen huumekauppa, laiton asekauppa, laiton maahanmuutto, maailman kriisi ja Euroopan talousalueen ongelmat asettavat hallitusten tehtäväksi vahvistaa hyviä naapuruussuhteita ja tehdä taloudellista yhteistyötä. Valtakunnanrajasta on tehtävä naapurikansoja ja -kulttuureita yhdistävä tekijä.

Rajan tulee yhdistää, ei erottaa!